

Hagee Stichting Pensioenfonds

Jaarverslag 2018

Inhoudsopgave

<i>Bestuursverslag</i>	4
Voorwoord	4
Kerncijfers	5
Profiel	6
Financiële ontwikkelingen	8
Wet- en regelgeving	16
Bestuur	16
Risico en beheersing van risico's	18
Actuariële Analyse	27
Beleggingen	29
Vooruitblik 2019	32
Verantwoording & Toezicht	36
<i>Jaarrekening</i>	43
Balans per 31 december 2018	44
Staat van baten en lasten over 2018	45
Kasstroomoverzicht 2018	46
Toelichting op de balans en staat van baten en lasten	47
Gebeurtenissen na balansdatum	77
Bestemming van het resultaat	77
<i>Overige gegevens</i>	78
Uitvoeringsovereenkomst	78
Actuariële verklaring	79
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	81
Bijlage 1: Personalía	84
Bijlage 2: Trefwoorden en begrippen	88

Bestuursverslag

Voorwoord

Het jaar is, ondanks een scherpe daling in de rente en aandelenkoersen in het laatste kwartaal, afgesloten met een hogere beleidsdekkingsgraad dan aan het begin van het jaar. Door de stijging van de beleidsdekkingsgraad kunnen de (opgebouwde) pensioenen met ingang van 1 januari 2019 worden verhoogd. Voor een volledige toeslag zal de dekkingsgraad nog fors moeten doorgroeien.

Het verslagjaar heeft in het teken gestaan van de Asset Liability Managementstudie. Uitgangspunt voor de ALM-studie is de risicobereidheid van sociale partners. Om deze risicobereidheid te peilen is een workshop met de centrale ondernemingsraad gehouden. Daarnaast zijn alle (gewezen) deelnemers en gepensioneerden door middel van een enquête geraadpleegd. De conclusies uit de ALM worden in 2019 verder uitgewerkt in een beleggingsplan.

In de verbetering van de communicatie naar de deelnemers is een stap gezet door de lancering van een nieuwe website. In 2019 wordt de site verder uitgebreid met een pensioenplanner en een “mijnomgeving”.

Ook zijn stappen gezet naar een beleggingsbeleid met een betere spreiding van de risico's in de portefeuille voor aandelen ontwikkelde markten. In het beleid wordt eveneens rekening gehouden met duurzaamheidsaspecten.

Kerncijfers

(bedragen in eenheden van € 1.000,-)	2018	2017	2016	2015	2014
Aantal werkgevers	4	5	3	3	3
Aantal verzekerden					
Actieve deelnemers	2.263	2.168	2.057	2.068	2.072
Gewezen deelnemers ('slapers')	1.431	1.368	1.326	1.297	1.305
Gepensioneerden	1.496	1.465	1.431	1.403	1.362
Totaal	5.190	5.001	4.814	4.768	4.739
Pensioenuitvoering					
Zuivere Kostendekkende premie	18.616	19.397	16.319	13.633	10.502
Gedempte kostendekkende premie	18.855	16.953	13.594	12.858	10.779
Dotatie/ onttrekking premiedepot	-1.749	-1.737	287	441	1.442
Feitelijke premie	16.946	15.081	13.881	13.299	12.221
Premiepercentage	33,6%	31,6%	31,6%	31,6%	31,6%
Kosten vermogensbeheer in % van gemiddeld belegd vermogen	0,59%	0,52%	0,37%	0,51%	0,55%
Pensioenuitvoeringskosten	764	642	630	689	651
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (x € 1)	204	177	181	199	190
Uitkeringen	11.611	11.009	10.800	10.503	10.112
Toeslagverlening					
Toeslagen per 1 januari volgend op boekjaar:					
Actieve deelnemers	1,13%	0,50%	0,0%	0,25%	0,0%
Inactieve deelnemers	1,13%	0,50%	0,0%	0,25%	0,39%
Vermogen en solvabiliteit					
Aanwezig eigen vermogen	49.174	71.820	52.394	51.291	64.476
Minimaal Vereist Eigen Vermogen	19.218	18.147	18.498	16.770	15.222
Vereist eigen vermogen	88.007	81.413	82.908	85.357	56.114
Voorziening Pensioenverplichtingen	457.319	432.072	430.188	389.999	362.435
Dekkingsgraad ¹	110,8%	116,2%	111,4%	112,4%	117,1%
Beleidsdekkingsgraad	116,3%	115,4%	107,5%	114,4%	116,7%
Rentetermijnstructuur (gemiddelde rente)	1,40%	1,52%	1,34%	1,69%	1,90%
Beleggingen					
Vastgoedbeleggingen	45.841	45.980	43.649	26.736	8.905
Aandelen	153.038	162.614	157.422	151.022	142.259
Vastrentende waarden	302.685	293.488	277.584	257.419	257.879
Totaal beleggingen	501.565	502.082	478.655	435.177	409.043
Beleggingsopbrengsten	-5.266	16.664	38.303	8.894	77.948
Beleggingsrendement totale portefeuille	-1,0%	3,5%	8,8%	2,5%	22,8%
Benchmarkrendement portefeuille in %	-0,6%	2,8%	9,9%	2,0%	21,9%

¹ Het vermogen en de dekkingsgraad worden gerapporteerd exclusief de middelen in het premiedepot.

Profiel

Hagee Stichting, statutair gevestigd te Amstelveen is opgericht op 28 maart 1933. De stichting is ingeschreven bij het stichtingenregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41199361. De statuten zijn laatstelijk gewijzigd op 29 september 2014.

Het pensioenfonds is een ondernemingspensioenfonds. Werknemers van de aangesloten werkgevers bouwen een aanspraak op pensioen op, gebaseerd op een voorwaardelijk geïndexeerde middelloon regeling (Collectieve Defined Contribution of CDC-regeling). Daarnaast kent het fonds een regeling voor arbeidsongeschiktheid en overlijden. Het fonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Het fonds is verantwoordelijk voor een goede uitvoering van de pensioenregelingen voor actieve deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden in overeenstemming met de missie en visie van het fonds en bestaande wet- en regelgeving. Het pensioenfonds geeft uitvoering aan het pensioenreglement zoals overeengekomen met de aangesloten ondernemingen. Deze uitvoering bestaat uit het beleggen van het beschikbare vermogen, het doen van uitkeringen en het informeren van belanghebbenden.

Met de aangesloten werkgevers is een uitvoeringsovereenkomst afgesloten. In deze overeenkomst zijn de afspraken met betrekking tot de financiering en uitvoering van de regeling opgenomen. De looptijd van de overeenkomst is 5 jaar. In deze periode geldt een vaste premie.

De rechten en plichten van de bij het pensioenfonds aangesloten werkgevers staan beschreven in de statuten en het pensioenreglement van het pensioenfonds.

Missie, Visie & Strategie

De belangen van de deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden staan centraal bij de bepaling en uitvoering van het beleid door het bestuur van Hagee. Die belangen heeft het bestuur vastgelegd in de missie van het fonds. De missie is als volgt vastgesteld:

Missie

Hagee voert de afgesproken pensioenregeling voor de huidige en voormalige werknemers van de aangesloten ondernemingen uit op een betrouwbare, transparante, professionele en kostenefficiënte wijze.

Visie

Over 5 jaar:

- zijn de aangesloten werkgevers financieel gezonde ondernemingen die gestaag doorgroeien;
- onderkennen de werkgevers nog steeds de toegevoegde waarde van een ondernemingspensioenfonds;
- reflecteert de samenstelling van het bestuur de betrokkenheid van werkgevers bij haar werknemers, met andere woorden is het bestuur paritair samengesteld;
- is Hagee Stichting een financieel gezond fonds dat in staat is (volledige) toeslagen toe te kennen;
- hebben deelnemers een realistisch beeld van hun pensioen.

Strategie

Communicatie

Het fonds communiceert tijdig en duidelijk naar de belanghebbenden. Het bestuur voert een beleggingsbeleid dat is gebaseerd op een afgewogen risico/rendementsverhouding. De verhouding tussen risico en rendement wordt afgeleid van de risicohouding van de deelnemers. De risicohouding wordt periodiek afgestemd met de deelnemers. Ontwikkelingen van de risico- rendementsverhouding wordt gemonitord en zo nodig wordt tactisch beleid gevoerd.

Beleggingen

Het bestuur voert een beleggingsbeleid dat is gebaseerd op een afgewogen risico/rendementsverhouding. Daarbij houdt het fonds het evenwicht tussen de belangen van deelnemers en gepensioneerden in beeld. Het vermogensbeheer wordt uitbesteed. Hierop voert het bestuur een strakke regie.

Governance

Om blijvend te kunnen voldoen aan de geschiktheidseisen moeten de bestuursleden een programma van permanente educatie volgen. Hagee bevordert op actieve wijze de diversiteit in samenstelling van het bestuur. Hagee benadert potentiële kandidaten actief.

Beleidsontwikkelingen

De financiële positie van het fonds is in 2018 verslechterd. De dekkingsgraad berekend op basis van de Ultimate Forward Rate is gedaald van 116,3% eind 2017 naar 110,8% eind 2018. Over het jaar gezien heeft deze daling zich met name voorgedaan in de maand december. Sterk dalende aandelenkoersen in combinatie met een dalende rente waren hiervoor de oorzaken.

Ondanks de verslechtering van de financiële positie aan het einde van 2018 heeft het bestuur besloten conform het beleid een gedeeltelijke toeslag toe te kennen, gebaseerd op de beleidsdekkingsgraad van 1 oktober 2018. Met ingang van 1 januari 2019 zijn de opgebouwde en ingegane pensioenen verhoogd met 1,13%.

Omdat er sprake was van een dekkingsgraad die onder het vereiste niveau ligt heeft het fonds in 2018 een herstelplan bij De Nederlandsche Bank ingediend. Volgens het herstelplan zijn geen verdere maatregelen nodig. Het plan is goedgekeurd door De Nederlandsche Bank.

Toetsing van de doelstelling van het fonds op de lange termijn vindt plaats in de haalbaarheidstoets. De uitkomsten van de toets over 2017 geven aan dat het beleggings- en premiebeleid voldoende realistisch zijn en er voldoende herstelkracht van de dekkingsgraad is.

Het bestuur is versterkt met mevrouw A. Dijkman. Met de toetreding van mevrouw Dijkman tot het bestuur is een stap gemaakt in het realiseren van meer diversiteit. Begin 2019 is de heer H. Tol voor toetsing aangemeld bij De Nederlandsche Bank. Beiden zijn inmiddels toetreden tot het bestuur.

Met ingang van 1 januari van het verslagjaar is de nieuwe pensioenregeling van kracht geworden. Overleg tussen de sociale partners heeft geresulteerd in een verhoging van de pensioen(richt)leeftijd naar 68 jaar in combinatie met een premie van 33,6%. Deze premie is niet voldoende om de opbouw te kunnen handhaven op het fiscaal maximaal toegestane percentage. Naar verwachting zal de gemiddelde opbouw in de contractperiode uitkomen tussen 1,6% - 1,7%.

De wijzigingen in het reglement hebben geleid tot aanpassingen in de software voor de pensioenadministratie. Daarnaast heeft het fonds aanpassingen moeten laten uitvoeren in de software voor de betaaladministratie

vanwege de invoering van de Algemene Verordening Gegevensbescherming. Een derde project betrof de bouw van een nieuwe website voor het fonds. De verschillende projecten hebben geleid tot meer uitgaven dan in voorgaande jaren.

Het bestuur spreekt regelmatig over de toekomstbestendigheid en verandervermogen van het fonds. Vanuit de financiële positie gezien staat het fonds er relatief goed voor. Een punt van zorg is wel dat de toeslagrealisatie achterblijft bij de ambitie. Uit contact met de achterban blijkt dat het fonds kan rekenen op een groot draagvlak onder de deelnemers en de werkgevers.

Met betrekking tot de communicatie heeft het fonds zijn doelstellingen in 2018 niet waar kunnen maken. Technische en personele tegenslagen zijn er de oorzaak van dat de nieuwe website later dan gepland zijn opgeleverd. Enkele onderdelen belangrijke onderdelen bevinden zich nog in de testfase.

Langer dan voorziene testwerkzaamheden zijn er de oorzaak van dat de het UPO pas in de maand oktober kon worden verzonden.

De beleggingsportefeuille is in 2018 niet aangepast. Gedurende het jaar heeft de intern gehanteerde maatstaf voor het risico in de portefeuille boven de daarvoor gestelde bandbreedte gelegen. Aanpassing achtte het bestuur niet opportuun vanwege de lopende Asset & Liability Management (ALM) studie waarin is uitgegaan van een hoger risico in de portefeuille dan in de voorgaande ALM-studie.

Financiële ontwikkelingen

In 2018 is het vermogen van het pensioenfonds met € 4,3 miljoen gestegen. De belangrijkste oorzaak daarvan is een sterke stijging van de voorzieningen als gevolg van de gedaalde rente.

	Pensioen - Vermogen EUR	Technische Voorzieningen EUR	Dekkings- Graad %
Stand per 1 januari 2018	502.143	432.072	116,2%
Premiebijdragen	18.695	15.248	0,2%
Uitkeringen	-11.535	-11.492	0,5%
Toeslagverlening 1 januari 2019	-	5.083	-1,4%
Rentetermijnstructuur	-	19.533	-4,9%
Actuariële grondslagen	-	-4.782	1,2%
Beleggingsresultaten	-5.249	-1.128	-0,9%
Overige mutaties	2.439	2.785	-0,1%
Stand 31 december 2018	506.493	457.319	110,8%

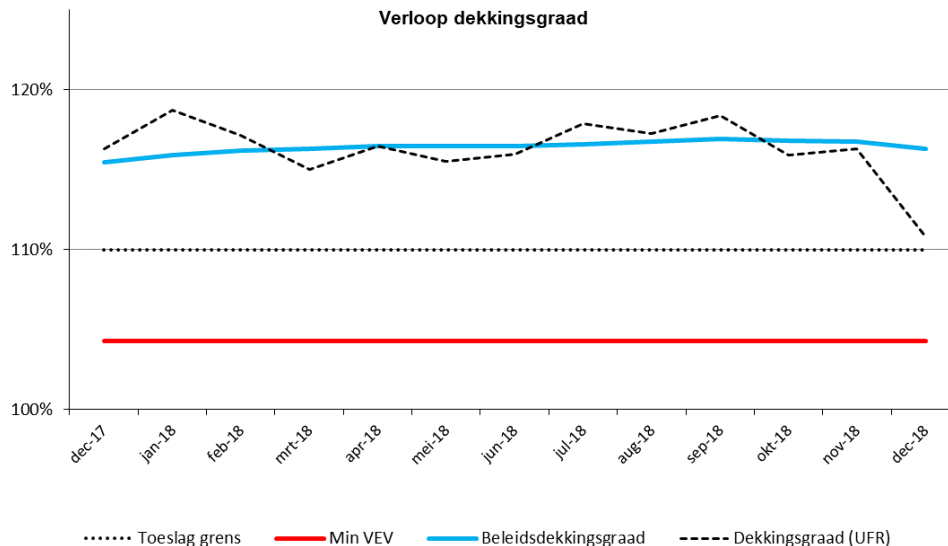
(x € 1.000,-)

Het pensioenvermogen in het overzicht hiervoor is gedefinieerd als het totaal van de bezittingen zonder rekening te houden met het premiedepot, minus de schulden.

In 2018 behaalde het fonds een beleggingsresultaat van -1,0% van het belegd vermogen. Desondanks is het pensioenvermogen gestegen. Deze stijging is te verklaren uit het verschil tussen de ontvangen premies en de uitkeringen.

Dekkingsgraad

De onderstaande grafiek illustreert de ontwikkeling van de dekkingsgraad in 2018. De grafiek laat zien dat de dekkingsgraad gedurende het jaar redelijk stabiel bleef. In december hebben zich sterke koersdalingen op de aandelenmarkten voorgedaan en is de rente sterk gedaald. Met als gevolg een sterke daling van de dekkingsgraad naar 110,8%.

In de bovenstaande grafiek wordt de ontwikkeling van de dekkingsgraad geïllustreerd door de onderbroken lijn. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de voorgaande 12 maanden. Doordat de daling van de dekkingsgraad zich in de laatste maand van het jaar heeft voorgedaan heeft dit een beperkt effect op de beleidsdekkingsgraad. Ten opzichte van het voorgaande jaar toont de beleidsdekkingsgraad nog een lichte stijging van 115,4% naar 116,3%

Zoals uit de grafiek hierboven blijkt was het niveau van zowel de dekkingsgraad als de beleidsdekkingsgraad ruim boven de het minimumniveau van 104,3% (rode lijn).

In de onderstaande tabel een overzicht van de verschillende dekkingsgraden in vergelijking met 2017:

	2018	2017
Aanwezige dekkingsgraad per jaareinde (UFR)	110,8%	116,2%
Vereiste dekkingsgraad per jaareinde	119,2%	118,8%
Minimaal vereiste dekkingsgraad per jaareinde	104,2%	104,2%
Aanwezige dekkingsgraad zuiver (marktrente)	108,3%	113,5%
Beleidsdekkingsgraad	116,3%	115,4%
Reële dekkingsgraad	94,9%	93,7%

De aanwezige dekkingsgraad per jaareinde (UFR) is berekend op basis van de door De Nederlandsche Bank voorgeschreven rente. Deze rente wordt voor looptijden van meer dan 20 jaar gebaseerd op de gemiddelden over de afgelopen 120 maanden.

De vereiste dekkingsgraad is die dekkingsgraad waarbij het fonds precies voldoet aan de wettelijke buffereisen. Deze buffereisen zijn afhankelijk van de samenstelling van de (strategische) beleggingsportefeuille. Omdat het

fonds de strategische beleggingsportefeuille alleen op hoofdlijnen heeft gedefinieerd wordt een deel van de buffereisen afgeleid van de actuele portefeuille. Hierdoor kan de vereiste dekkinggraad variëren ondanks dat de strategische beleggingsportefeuille niet is aangepast.

Bij de bepaling van de (minimaal) vereiste dekkinggraad wordt rekening gehouden met het minimale niveau van de voorgeschreven buffers.

De aanwezige dekkinggraad op basis van marktrentes is gebaseerd op de marktrente zonder rekening te houden met de rentetermijnstructuur.

De beleidsdekkinggraad is het gemiddelde van de aanwezige dekkinggraden over de afgelopen 12 maanden, berekend op basis van de UFR. Deze dekkinggraad is de basis voor beleidsbeslissingen zoals het toekennen van toeslagen.

De reële dekkinggraad zoals in de tabel op de voorgaande pagina weerspiegelt de verhouding tussen de beleidsdekkinggraad en de dekkinggraad zoals benodigd voor volledige toeslagverlening. De reële dekkinggraad is vastgesteld op basis van de wettelijk voorgeschreven methodiek. Doordat in deze methodiek ook rekening wordt gehouden met toekomstige overrendement geeft dit cijfer meer een verwachting weer van de reële dekkinggraad.

Solvabiliteitstoets

De aanwezige beleidsdekkinggraad was ultimo 2018 lager dan de vereiste dekkinggraad (119,2%). Het fonds verkeert in een situatie van een reservetekort.

De vermogenspositie per 31 december 2018 ziet er als volgt uit:

	Bedrag	In % van TV
Aanwezig Pensioenvermogen	506.493	110,8%
Af: Technische Voorzieningen	457.319	100,0%
Af: Minimaal Vereist Eigen Vermogen	19.218	4,2%
Dekkingpositie	29.956	6,6%
Af: Vereist Eigen Vermogen	68.789	15,0%
Reservepositie	-38.833	-8,4%

(x € 1.000,-)

Omdat het vermogen niet aan de vereisten van De Nederlandsche Bank voldoet heeft het fonds een herstelplan ingediend.

Herstelplan

Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van de dekkinggraad in 2018 ten opzichte van de verwachting volgens het herstelplan 2018.

	Verwacht	Werkelijk
Dekkingsgraad per 1 januari 2018	116,2%	116,2%
Premiebijdragen	0,1%	0,2%
Uitkering	0,4%	0,5%
Toeslagverlening per 1 januari 2019	0,0%	-1,4%
Wijziging rentetermijnstructuur	0,0%	-4,9%
Wijziging actuariële grondslagen	-	1,2%
Beleggingsresultaten	2,4%	-0,9%
Overig	0,0%	-0,1%
Dekkingsgraad per 31 december 2018	119,1%	110,8%
Vereist eigen vermogen	118,8%	119,2%

Omdat de beleidsdekkingsgraad ultimo 2018 zich onder het niveau van het vereist eigen vermogen bevond heeft het fonds in maart 2019 een nieuw herstelplan bij De Nederlandsche Bank ingediend. Volgens het herstelplan 2019 zal de beleidsdekkingsgraad eind 2023 hoger zijn dan het vereist eigen vermogen. Met andere woorden eind 2023 komt er een einde aan de situatie van reservetekort. Volgens het plan zal de beleidsdekkingsgraad ultimo 2019 uitkomen op ongeveer 112,3%. Op 23 mei 2019 heeft DNB met het herstelplan ingestemd. In het onderstaande overzicht de beleidsdekkingsgraad primo en ultimo 2018, verwacht en realisatie.

	2018	Verwacht
Beleidsdekkingsgraad primo boekjaar	115,4%	115,4%
Beleidsdekkingsgraad ultimo boekjaar	116,3%	117,8%

Uit het herstelplan blijkt dat het fonds voldoende capaciteit heeft om binnen een periode van 10 jaar aan de vereisten van De Nederlandsche Bank te voldoen.

Het herstelplan wordt jaarlijks geëvalueerd. Als de actuele beleidsdekkingsgraad niet aan de vereisten van DNB voldoet moet een nieuw herstelplan, met een looptijd van 10 jaar, worden opgesteld.

Haalbaarheidstoets

Het fonds voert jaarlijks een haalbaarheidstoets uit. In deze toets wordt gekeken of het fonds op de lange termijn (60 jaar) aan haar ambities kan voldoen. De haalbaarheidstoets vormt het uitgangspunt voor een jaarlijks overleg tussen het fonds, de werkgever en de werknemers. In 2015 is een aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd en zijn grenzen vastgelegd voor het pensioenresultaat. Het pensioenresultaat is hierbij gedefinieerd als de uitkeringen volgens het fondsbeleid ten opzichte van de uitkeringen zonder verlagingen en met een volledige indexatie. Het pensioenresultaat geeft daarmee aan in hoeverre de koopkracht kan worden gehandhaafd. In de onderstaande tabel worden de resultaten van de toets vergeleken met de grenzen die zijn vastgesteld in 2015.

	Ondergrens	2018	Voldaan
Pensioenresultaat vanuit de feitelijke positie:			
Mediaan	85%	97,0%	Ja
Afwijking van de mediaan in een slechtweerscenario	30%	12,9%	Ja

In de toets wordt een groot aantal scenario's doorgerekend. Het middelste scenario blijkt dat het fonds vrijwel

geheel in staat is om aan de ambities te voldoen. In het slechtweers scenario (5^e percentiel) is de relatieve afwijking 12,9% van de mediaan.

Met de sociale partners wordt jaarlijks overlegd over de resultaten van de haalbaarheidstoets. Omdat de uitkomsten van de haalbaarheidstoets ruim binnen de gestelde grenzen blijven zijn de uitgangspunten niet herzien.

Kosten vermogensbeheer

Het beheer van het vermogen is uitbesteed aan verschillende partijen. Deze partijen brengen kosten in rekening voor het beheer van het vermogen. Het bestuur is zich hiervan bewust en heeft als doelstelling om de kosten, gegeven het beoogde rendement en risico, zo laag mogelijk te houden. Het bestuur kiest bewust voor een actieve beleggingsstijl om na kosten een rendement boven de benchmark te realiseren. De actieve beleggingsstijl brengt hogere kosten met zich mee dan een passieve beleggingsstijl. Tegenover de hogere kosten staan naar verwachting ook hogere rendementen.

De absolute hoogte van de kosten voor het vermogensbeheer is voor een groot deel afhankelijk van de omvang van het vermogen. Verder spelen de kosten mee die de vermogensbeheerders daadwerkelijk maken voor transacties op de financiële markten, accountants etc. Met één vermogensbeheerder is afgesproken dat de vergoeding mede afhankelijk is van het behaalde resultaat.

De schattingen van de kosten die in dit verslag zijn opgenomen zijn gebaseerd op de opgaven van vermogensbeheerders of de kosten zoals deze in de meeste recente jaarverslagen van de beheerders zijn opgenomen. Bij het opstellen van de schattingen is rekening gehouden met afspraken die het fonds heeft gemaakt met de individuele beheerders.

Op grond van de herziene Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie is aan de kosten voor het vermogensbeheer een deel van de algemene kosten toegewezen. Dit deel van de kosten is bepaald op basis van de verhouding tussen de kosten voor pensioenbeheer ten opzichte van de kosten voor vermogensbeheer, vermenigvuldigt met de niet specifiek toe te delen kosten.

De beheerkosten kunnen als volgt worden toegelicht:

(x € 1.000,-)

	2018			2017		
	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten in €	Kosten in %	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten in €	Kosten in %
Zakelijke waarden	163.186	927	0,57%	166.017	1.040	0,63%
Vastrentende waarden	295.606	1.588	0,54%	272.156	853	0,31%
Vastgoed	47.490	147	0,31%	44.356	245	0,33%
Totaal	506.282	2.662	0,53%	482.529	2.138	0,44%
Advies en algemene kosten	-	310	0,06%	-	477	0,10%
Totale kosten	506.282	2.972	0,59%	482.529	2.615	0,54%

In het voorgaande overzicht zijn de totale kosten voor het vermogensbeheer weergegeven. In deze totale kosten zijn transactiekosten begrepen. Transactiekosten zijn de kosten die de beheerder aan de beurs betaald of aan

een broker. Omdat de kosten onderdeel uitmaken van de prijs bij een transactie zijn deze lastig te verbijzonderen. Enkele beheerders hebben informatie over de transactiekosten verstrekt. In de onderstaande tabel is deze informatie gespecificeerd. De vermelde kosten zijn begrepen in de totale kosten voor het vermogensbeheer.

(x € 1.000,-)

	2018			2017		
	Gemiddeld belegd vermogen	Transactie-kosten €	Kosten in %	Gemiddeld belegd vermogen	Transactie-kosten €	Kosten in %
Zakelijke waarden	163.186	17	0,01%	166.017	-	-
Vastrentende waarden	295.606	611	0,21%	272.156	-	-
Vastgoed	47.490	-	-	44.356	98	0,22%
Totaal	506.282	628	0,12%	482.529	98	-

Kostenniveau 2017 in vergelijking met andere fondsen

Het fonds heeft over het verslagjaar 2017 meegedaan aan een benchmarkservice. Doel hiervan was na te gaan hoe de uitvoeringskosten zich verhouden tot vergelijkbare fondsen. Aan het onderzoek hebben in totaal 222 pensioenfondsen (universum) meegewerkt met een totaal pensioenvermogen van 1.311 miljard. Binnen deze groep fondsen is een groep van 19 fondsen te onderscheiden met een vergelijkbaar vermogen (peergroup).

Vermogensbeheerkosten 2017

(x € 1.000,-)

	Hagee	Peers	Universum
Vermogensbeheerkosten	0,54%	0,51%	0,58%

Uit de tabel kan geconcludeerd worden dat de vermogensbeheerkosten van Hagee in lijn zijn met die van de peergroup en het universum.

Een deel van de kosten voor het vermogensbeheer wordt door de beheerders rechtstreeks in rekening gebracht bij het fonds. Deze bedragen zijn apart verantwoord in de toelichting op het beleggingsresultaat in de jaarrekening.

De kosten voor actief vermogensbeheer liggen aanzienlijk hoger dan voor passief beheer. Het bestuur heeft de overtuiging dat actief beheer waarde toevoegt ten opzichte van passief beheer. Deze overtuiging wordt regelmatig getoetst aan de actuele ontwikkeling van het rendement ten opzichte van de benchmark. Dit gebeurt op basis van vergelijkingen met twee verschillende benchmarks. De eerste vergelijking geeft aan of het allocatie beleid succesvol is geweest, de tweede vergelijking geeft aan hoe de vermogensbeheerders hebben gepresteerd.

Vergelijking van het rendement met de strategische portefeuille

Het rendement wordt afgezet tegen een benchmark gebaseerd op de verdeling van het vermogen conform de strategische portefeuille. Deze portefeuille geeft het lange termijn doel van het fonds weer. De out- of underperformance tegenover deze benchmark geeft een oordeel over het allocatiebeleid. De underperformance in 2018 (-0.4%) geeft aan dat een voortdurende herbalancering naar de strategische portefeuille geresulteerd zou hebben in een 0,4% hoger rendement.

	2018	2017	2016	2015	2014	gemiddeld
Performance fonds	-1,0%	3,5%	8,8%	2,5%	22,8%	7,0%
Benchmark	0,6%	2,8%	9,9%	2,0%	21,9%	7,0%
Outperformance	-0,4%	0,7%	-1,1%	0,5%	0,5%	0,0%

Het beleid om de portefeuille niet voortdurend aan de strategische allocatie aan te passen heeft over een 5-jaars periode gezien geleid tot een performance die gelijk is aan de benchmark.

Vergelijking van het rendement met de werkelijke portefeuille

Het rendement wordt eveneens afgezet tegen een benchmark berekend op basis van de werkelijke samenstelling van de portefeuille. De out- of underperformance geeft hierbij aan hoe de vermogensbeheerders hebben bijgedragen aan het resultaat. In 2018 was de performance gelijk aan die van de benchmark circa -1,0%.

Uit deze vergelijking blijkt dat het fonds in 2018 een under/outperformance heeft behaald van 0,0%. Over een langere periode gezien is er sprake van hogere rendementen dan van de benchmark.

	2018	2017	2016	2015	2014
Performance fonds	-1,0%	3,5%	8,8%	2,5%	22,8%
Benchmark	-1,0%	3,1%	8,9%	1,5%	21,6%
Outperformance	0,0%	0,4%	-0,1%	1,0%	1,2%

De langjarige outperformance ten opzichte van de benchmarks geeft het bestuur comfort bij het gevoerde beleid. Vooralsnog ziet het bestuur dan ook geen aanleiding om het beleid aan te passen.

Kosten pensioenbeheer

De kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling omvatten onder andere de kosten van de pensioenadministratie, advies- en controlekosten. In de staat van baten en lasten wordt het totaal van deze kosten ad € 609K vermeld. Kosten van het pensioenbureau en bestuur van het fonds zijn hierin niet opgenomen, deze komen voor rekening van de werkgever.

Volgens de aanbevelingen van de Pensioenfederatie moet het fonds inzicht in de kosten geven inclusief de kosten die door de werkgever worden betaald. In het onderstaand overzicht is hiermee rekening gehouden door naast de rechtstreeks door het fonds betaalde kosten ook een schatting van € 332K op te nemen van de kosten van het pensioenbureau en het bestuur.

De pensioenuitvoeringskosten worden als volgt toegelicht:

	2018	2017
Kosten pensioenbeheer fonds	592	460
Schatting kosten werkgever	332	306
Toedeling algemene kosten aan vermogensbeheer	-160	-124
Totaal kosten pensioenbeheer	764	642
Kosten pensioenbeheer per deelnemer (in euro)	204	177

(x € 1000,-)

Bij de berekening van de kosten per deelnemer worden alleen de actieve deelnemers en de gepensioneerden in aanmerking genomen. Gewezen deelnemers worden niet meegeteld.

De kosten voor het pensioenbeheer zijn in 2018 sterk gestegen. Een aantal grote eenmalige kosten zijn hiervan de oorzaak. Op verzoek van de sociale partners is de pensioenregeling aangepast naar pensioenleeftijd 68. Bij de aanpassing zijn alle aanspraken geconverteerd naar 68 jaar. De reglementswijziging en conversie hebben ongeveer € 60K gekost. Daarnaast zijn extra kosten gemaakt voor vervanging van de website, de selectie van een verzekeringsmaatschappij voor het arbeidsongeschiktheidsrisico en het kortleven-risico.

Kostenniveau 2017 in vergelijking met andere fondsen.

Het fonds heeft over het verslagjaar 2017 meegedaan aan een benchmarkservice². Doel hiervan was na te gaan hoe de uitvoeringskosten zich verhouden tot vergelijkbare fondsen. Aan het onderzoek hebben in totaal 222 pensioenfondsen (universum) meegewerkt met 8,9 miljoen deelnemers. In deze groep pensioenfondsen zijn ook grote fondsen als het ABP en PFZW begrepen. Door de omvang van deze fondsen zou hebben zij per definitie lagere kosten per deelnemer. Er is ook een groep van 50 kleinere fondsen te onderscheiden met 2.000 tot 5.000 deelnemers. Om de hoogte van de kosten te kunnen vergelijken is deze peergroup het meest geschikt

Kosten pensioenbeheer per deelnemer 2017

	Hagee	Peers	Universum
Kosten pensioenbeheer	177	339	111

Uit de vergelijking blijkt dat Hagee in 2017 een lager kostenniveau per deelnemer kende dan de fondsen in de peergroup. Voor 2018 is, ondanks de stijging van de kosten, de verwachting dat deze nog steeds tot de laagste van de peergroup behoren.

Toeslagen

De beleidsdekkingsgraad van de maand oktober is het uitgangspunt voor de toekenning van een toeslag per 1 januari van het opvolgende kalenderjaar. De beleidsdekkingsgraad van de maand oktober 2018 was 116,8%, deze dekkingsgraad is hoger dan de wettelijke ondergrens voor het toekennen van een toeslag (110%). In het laatste kwartaal van 2018 hebben de aandelenkoersen en de rente een scherpe daling laten zien waardoor de dekkingsgraad eveneens scherp is gedaald. Het bestuur heeft overwogen dat de fundamentele economische ontwikkelingen geen aanleiding geven om te veronderstellen dat de dalingen een permanent karakter krijgen. Het bestuur heeft besloten de (opgebouwde) pensioenen per 1 januari 2019 te verhogen met een toeslag van 1,13%.

De toeslagen worden gebaseerd op de stijging van het consumentenprijsindexcijfer van oktober tot oktober. De stijging over 2017 – 2018 bedroeg 2,10%. De toegekende toeslag bedraagt derhalve 54% van de maatstaf. Een volledige toeslag kan toegekend worden bij een beleidsdekkingsgraad van circa 124%.

In de missie, visie en strategie heeft het bestuur aangegeven te streven naar het verlenen van toeslagen. Met het verlenen van de toeslag per 1 januari 2019 is aan dit streven voldaan al constateert het bestuur tegelijkertijd dat de toeslag slechts voor een deel van de maatstaf kon worden toegekend.

Doordat er al meerdere jaren geen (volledige) toeslag is toegekend is de koopkracht van de opgebouwde en de ingegane pensioenen achteruitgegaan. Onderstaand overzicht illustreert deze cumulatieve niet verleende indexatie c.q. achteruitgang in koopkracht.

² LCP Kostenbenchmark 2018

	Deelnemers			Gewezen deelnemers/ gepensioneerden		
	Toegekend	Index ³	Niet verleende indexatie cumulatief	Toegekend	Index	Niet verleende indexatie cumulatief
1-1-2018	1,13%	2,10%	12,49%	1,13%	2,10%	18,64%
1-1-2018	0,50%	1,33%	11,52%	0,50%	1,33%	17,67%
1-1-2017	0,00%	0,42%	10,69%	0,00%	0,42%	16,84%
1-1-2016	0,25%	0,66%	10,27%	0,25%	0,66%	16,42%
1-1-2015	0,00%	0,00%	9,86%	0,39%	1,05%	16,01%

N.B.: de achterstand voor de deelnemers geldt vanaf 1-1-2009, voor de gewezen deelnemers en gepensioneerden vanaf 1-1-2003.

Uit het overzicht blijkt dat de cumulatieve niet-verleende toeslag voor actieven en inactieven vanaf 2009 respectievelijk 2003 gelijk is aan 12,49% respectievelijk 18,64%. Het percentage voor de actieven is lager dan bij de inactieven. Dit komt door de verschillende perioden waar de cijfers op zijn gebaseerd en doordat de (daadwerkelijke) algemene loonstijgingen (gemiddeld) gezien lager zijn geweest dan de (gemiddelde) prijsinflaties. Voor actieven is de algemene loonstijging voor enkele jaren nihil geweest, terwijl de inflatie toen positief was. Naast het niet verlenen van toeslag is de stijging van de grondslag niet voldoende geweest om - ten behoeve van de jaaropbouw - de inflatie bij te houden.

Wet- en regelgeving

Pensioenrichtleeftijd

Met ingang van 1 januari 2018 heeft de overheid de pensioenrichtleeftijd verhoogd naar 68 jaar. Bij deze pensioenrichtleeftijd kunnen de fiscale mogelijkheden om pensioen op te bouwen maximaal worden benut. Ook de pensioenleeftijd in de regeling die het fonds uitvoert is gesteld op 68 jaar. In de nieuwe regeling zijn de flexibiliseringsmogelijkheden in stand gebleven waardoor de feitelijke pensioenleeftijd nog steeds door de deelnemers zelf bepaald kan worden.

Bestuur

Het bestuur is paritair samengesteld uit vertegenwoordigers van de werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden. In 2018 is mevrouw A. Dijkman toegetreden tot het bestuur als vertegenwoordiger van de werkgevers. Mevrouw Dijkman was werkzaam als business analist voor Technische Unie. Met ingang van 1 februari 2019 heeft mevrouw Dijkman de functie van business controller voor Sonepar in Parijs aanvaard. Met de aanstelling van mevrouw Dijkman als bestuurslid heeft het bestuur een stap gezet in de richting van meer diversiteit in het bestuur.

Mevrouw M.M. Oude Reimer was in het najaar van 2018 volgens rooster aftredend. Naar aanleiding van de oproep tot kandidaatstelling hebben zich geen nieuwe kandidaten voor het bestuur gemeld. Behoudens geen bezwaar van De Nederlandsche Bank wordt Mevrouw Oude Reimer herbenoemd in haar functie.

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie bestaat uit 3 leden van het bestuur en 1 lid van het pensioenbureau. De beleggingsadviescommissie wordt ondersteund door Willis Towers Watson Investment Consulting en Investment Communicatie Consultancy.

³ Tot 1 januari werd de toeslag gebaseerd op de loonindex, vanaf 1 januari 2016 op de Consumenten Prijsindex.

Communicatieadviescommissie

Na de definitieve benoeming van de heer H. Tol als lid van het bestuur namens de werknemers zal hij zitting nemen in de communicatiecommissie. Na de voorgenomen benoeming is de commissie op de beoogde sterkte van 2 bestuursleden, 1 werknemer van het pensioenbureau en een communicatiespecialist van de werkgever.

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan is paritair samengesteld. De leden van het Verantwoordingsorgaan zijn gezamenlijk aftredend in 2019. In het najaar van 2019 worden verkiezingen voor het Verantwoordingsorgaan gehouden.

Uitvoeringsorganisaties en adviseurs

De uitvoering van de regeling is uitbesteed aan het pensioenbureau van Technische Unie. Met Technische Unie is een servicelevel agreement overeengekomen die als bijlage bij de Uitvoeringsovereenkomst is gevoegd. In verband met pensionering van 1 van de medewerkers van het pensioenbureau is een nieuwe medewerker aangetrokken.

Het bestuur laat zich voor beleidsbesluiten bijstaan door diverse adviseurs. Bij de contactpersonen van de adviseurs hebben zich in 2018 geen mutaties voorgedaan. In bijlage 1 is een overzicht van de adviseurs opgenomen.

Werkgever

Met ingang van 1 januari 2018 zijn Sonepar Nederland Information Systems B.V. en Technische Unie B.V. gefuseerd. Deze fusie heeft geen gevolgen op het aantal deelnemers bij het fonds.

Klachten- en geschillen

In 2018 heeft het bestuur geen klachten ontvangen.

Risico en beheersing van risico's

Risicohouding

De risicohouding is de mate waarin het fonds, bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het fonds te realiseren en de mate waarin het fonds risico's kan lopen gegeven de kenmerken van het fonds. De risicohouding is tot stand gekomen na overleg met de sociale partners.

Veel risico in de beleggingen betekent dat het fonds op de (zeer) lange termijn een grotere kans heeft om aan haar ambities ten aanzien van pensioenopbouw en het toekennen van toeslagen te voldoen. Voor de korte termijn kan een hoog risico betekenen dat de opgebouwde en ingegane pensioenen verlaagd moeten worden. Het risico in de portefeuille is dan ook een balans tussen een korte- en een lange termijn afweging. Bij de afweging speelt de risicohouding van sociale partners daarom een belangrijke rol.

De risicohouding die ten grondslag ligt aan het beleggingsbeleid zoals geformuleerd in de ALM-studie van 2015 kan worden omschreven als "gematigd risico avers". Deze risicohouding is vastgesteld op basis van een enquête onder de actieve deelnemers (2013). De ALM-studie 2015 heeft geresulteerd in een strategisch beleggingsbeleid van 40% zakelijke waarden en 60% vastrentende waarden in combinatie met een afdekking van het renterisico van 60% van de voorzieningen. De risicohouding voor de korte termijn wordt getoetst aan het strategisch vereist eigen vermogen, voor de lange termijn vindt toetsing plaats aan het pensioenresultaat.

In overleg met de sociale partners is de risicohouding bepaald die als uitgangspunt heeft gediend voor de ALM 2018. Uit het overleg is gebleken dat sociale partners de voorkeur geven aan iets meer risico in de portefeuille. De mogelijkheden om het risico te verhogen worden nader uitgewerkt in het beleggingsplan 2019.

De korte termijn risicohouding wordt uitgedrukt in het Vereist Eigen Vermogen (VEV). Voor de korte termijn is een niveau van 119% gedefinieerd met een bandbreedte van 5%-punt naar boven en 5%-punt naar beneden. Het VEV kan daarmee liggen tussen 114% en 124%.

Voor de lange termijn (60 jaar) risicohouding zijn ondergrenzen vastgesteld voor het pensioenresultaat en de maximale afwijking van het pensioenresultaat in een slechtweers scenario. Jaarlijks wordt deze lange termijn risicohouding getoetst in de haalbaarheidstoets. In de toets worden op basis van de dekkingsgraad aan het begin van het jaar gekeken of de resultaten voldoen aan de ondergrenzen die zijn vastgelegd in de aanvangshaalbaarheidstoets (2015).

Kwantitatieve risicohouding

Om de doelstellingen van het fonds te kunnen realiseren moeten verschillende risicobronnen worden gebruikt en zodanig met elkaar in balans gebracht dat een evenwichtige risico- rendementsverhouding ontstaat. De belangrijkste financiële risico's zijn het renterisico, het marktrisico en het actuariële risico.

Strategisch is het renterisico voor 60% van de verplichtingen afgedekt. Het risico is voor 40% van de verplichting niet afgedekt om te kunnen profiteren van een mogelijk rentestijging.

Het marktrisico is het risico van prijsstijgingen en dalingen op de financiële markten. Dit risico wordt zoveel mogelijk ontgaan door een diversificatiebeleid waarbij de beleggingen gespreid worden over verschillende categorieën, sectoren, landen etc.

Actuariële risico's loopt het fonds doordat het fonds langer uitkeringen moet verstrekken dan waar vooraf rekening mee werd gehouden. Dit risico wordt zoveel mogelijk vermeden door altijd de jongste prognoses voor de ontwikkeling van de levensverwachting van het Actuarieel Genootschap te hanteren. Daarbij wordt ook gekeken naar de fonds specifieke ontwikkelingen ten opzichte van de verwachtingen van het Actuarieel Genootschap.

In het verslagjaar heeft het actuariële genootschap nieuwe prognosetafels gepubliceerd. Volgens deze tafels

neemt de levensverwachting van zowel mannen als vrouwen iets af. Ook het verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen wordt iets kleiner. Naast de effecten van de nieuwe prognosetafels is ook de nieuwe ervaringssterfte voor het fonds bepaald. De afwijkingen tussen de eerdere en de nieuwe schattingen blijken erg klein. In de onderstaande tabel zijn de effecten op de dekkingsgraad en de kostendeekkende premie opgenomen van de nieuwe prognosetafels en ervaringssterfte (per 30 september 2018).

	Effect op voorzieningen	Effect op dekkingsgraad	Effect op kostendeekkende premie
Prognosetafels AG 2018	-1,0%	+1,2%	-0,3%
Ervaringssterfte	Nihil	Nihil	-0,1%
Totaal	-1,0%	+1,2%	-0,4%

Het kort-leven risico en het arbeidsongeschiktheidsrisico wordt gemitigeerd door een herverzekering. De hiervoor genoemde risico's kunnen grote impact hebben op de financiële situatie van het fonds. Het bestuur krijgt inzicht in de mogelijke consequenties door regelmatig een gevoeligheidsanalyse uit te voeren. Bij de gevoeligheidsanalyse worden de effecten van veranderingen in rente en aandelenkoersen in beeld gebracht. Uit de gevoeligheidsanalyse blijken de gevolgen uit enkelvoudige en gecombineerde wijzigingen. De navolgende tabel illustreert de gevoeligheid van de dekkingsgraad voor veranderingen in rente en aandelenmarkten. Uitgangspunt voor de tabel is de dekkingsgraad (UFR) per jaareinde.

		Renteverandering						
		-1,05%	-0,70%	-0,35%	0	0,35%	0,70%	1,05%
Rendement zakelijke waarden	-30%	91,5%	95,0%	98,7%	102,8%	107,3%	112,1%	117,4%
	-20%	93,8%	97,4%	101,3%	105,5%	110,0%	115,0%	120,5%
	-10%	96,2%	99,9%	103,8%	108,1%	112,8%	117,9%	123,5%
	0%	98,6%	102,3%	106,4%	110,8%	115,6%	120,8%	126,5%
	10%	100,9%	104,8%	108,9%	113,5%	118,4%	123,7%	129,6%
	20%	103,3%	107,2%	111,5%	116,1%	121,1%	126,6%	132,6%
	30%	105,6%	109,7%	114,1%	118,8%	123,9%	129,5%	135,6%

De kleuren in de tabel geven een indicatie van de gevolgen indien de beleidsdekkingsgraad die waarden bereikt. Een dekkingsgraad van 94% geldt als kritieke grens waaronder het fonds niet meer op eigen kracht kan herstellen, deze situatie wordt weergegeven door de rode markering. Als de beleidsdekkingsgraad deze waarde bereikt moeten pensioenen worden verlaagd. De oranje kleur geeft een situatie aan waarin herstel mogelijk is maar als deze situatie te lang aanhoudt moeten pensioenen worden verlaagd. Als de beleidsdekkingsgraad zich in de grijze zone bevindt is er geen sprake van korting maar ook niet van een toeslag. In de groene zone kunnen pensioenen worden verhoogd.

Het beleggingsbeleid, de risico's en de beheersing van risico's zijn uitgebreid beschreven in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). Het (korte termijn) beleggingsbeleid wordt beschreven in het jaarlijkse beleggingsplan dat door het bestuur wordt vastgesteld.

Niet financiële risico's

Het bestuur heeft een inventarisatie van de niet financiële risico's gemaakt en beoordeelt deze periodiek. Ieder bestuurslid heeft 1 of meer risicogebieden toegewezen gekregen. Bestuursleden rapporteren over de risico's in de plenaire vergaderingen.

Governance

Goed pensioenfondsbestuur is de basis voor het risicomanagement. Om goed pensioenfondsbestuur te

waarborgen heeft het bestuur een geschiktheidsplan en een opleidingsplan opgesteld. Daarnaast wordt jaarlijks een zelfevaluatie uitgevoerd waarin stil wordt gestaan bij het functioneren van het bestuur.

In een vaste beleidscyclus wordt getoetst of de ontwikkeling van het risico nog in lijn is met de risicobereidheid.

Omgevingsrisico

Ontwikkelingen buiten het fonds kunnen van grote invloed zijn op het fonds. Veranderingen van het draagvlak onder de werknemers en werkgever kunnen voor het bestuur of werkgever aanleiding geven om zich te herbezinnen over de waarde van een eigen fonds boven een andere manier om pensioen op te bouwen.

Door de paritaire vertegenwoordiging in het bestuur zijn bestuursleden goed op de hoogte van de mogelijke wijzigingen in het draagvlak onder werknemers en werkgever. Het bestuur is in staat snel om de veranderingen in te spelen.

Integriteitsrisico

Ieder risico van aantasting van de reputatie, bedreiging van het vermogen of resultaat als gevolg van het niet naleven van de wet, geldt als integriteitsrisico. Om de integriteit van de bedrijfsvoering te kunnen waarborgen heeft het fonds documenten opgesteld die de integriteit van het fonds moeten helpen handhaven. Op basis van scenario's is een analyse gemaakt van integriteitsrisico's. Een dergelijke analyse geeft inzicht in de omstandigheden waarin de integriteit in gevaar kan komen. Op basis van de analyse kunnen waar nodig mitigerende maatregelen worden genomen.

IT-risico

Het IT-beleid is gericht op adequate borging van de risico's van de informatievoorziening vanuit het oogpunt van betrouwbaarheid, toegang, beschikbaarheid, integriteit, en toekomstvastheid. Het beleid heeft tot doel de juistheid, volledigheid en privacy van (deelnemers-)data te waarborgen. Als uitgangspunt voor het IT-beleid geldt het informatiebeveiligingsbeleid van Technische Unie. Dit beleid is gebaseerd op ISO 27001 standaard. Het Toetsingskader Informatiebeveiliging van De Nederlandsche Bank wordt eveneens gehanteerd.

Komend jaar wordt een jaarplan IT opgesteld waarin onder meer een risicoanalyse is opgenomen. Het bestuur accordeert het plan. In de risicorapportage zal worden gerapporteerd over de voortgang van het plan.

Uitbesteding

Het fonds heeft alle werkzaamheden uitbesteed. Het pensioenbeheer is uitbesteed aan het pensioenbureau van Technische Unie, vermogensbeheer aan diverse vermogensbeheerders. In het kader van de uitbestedingen is het van belang dat het bestuur zicht houdt op het functioneren van de uitbestedingspartners. Dit zicht wordt verkregen door kwartaalrapportages met betrekking op de servicelevel agreement met Technische Unie, rapportages van de vermogensbeheerders over interne controlemaatregelen en de handhaving daarvan en rapportages van de vermogensadviseur over de kwaliteit van de beheerders en over de financiële risico's.

Juridisch risico

Veranderingen in wet- en regelgeving kunnen bedreigend voor de rechtspositie van het fonds en/of de positie van het fonds ten opzichte van de uitbestedingspartners. Omdat het fonds geen inbreuken op wetgeving tolereert worden de ontwikkelingen op juridisch gebied nauwgezet gemonitord.

Verbeterpunten 2019

In 2017 is één van de bestuursleden benoemd tot financieel risico-manager. In 2018 is deze functie nader ingevuld. In lijn met de IORP-II wetgeving welke in 2019 van kracht wordt, worden ook de niet-financiële risico aan het werkgebied van de risicomanager toegevoegd.

Om het risicobewustzijn verder te vergroten wordt voor iedere bestuursvergadering één of meerdere risicogebieden geagendeerd zodat ieder risicogebied minimaal één keer per jaar besproken wordt.

In het kader van een eerder ingezet proces om de beschrijvingen van procedures te herzien wordt ook gekeken of de controlemaatregelen nog afdoende zijn. Waar nodig worden de controlemaatregelen aangepast.

Goed pensioenfonds bestuur

Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen geeft maatregelen om een goed pensioenfonds bestuur te borgen. De Code gaat uit van het pas-toe-of-leg-uit beginsel. Als het fonds de normen van de Code niet toepast moet het in het jaarverslag motiveren waarom de norm niet (volledig) wordt toegepast. Onderstaand een overzicht van de normen die niet (volledig) door het bestuur worden toegepast.

Norm uit de Code	Reden van niet-naleving
9	De Code stelt in norm 9 dat er een noodprocedure opgesteld moet worden om in spoedeisende situaties te kunnen handelen. Gezien de beperkte organisatie van het fonds en pensioenbureau ziet het bestuur hiervan af. De bestaande (nood)procedures bij de werkgever geven voldoende waarborgen dat adequaat gehandeld kan worden.
33	Norm 33 handelt over het diversiteitsbeleid voor bestuur en verantwoordingsorgaan. In de norm wordt eveneens gesteld dat het bestuur eens stappenplan moet opstellen om de diversiteit te bevorderen. Het bestuur heeft zich tot doel gesteld om de diversiteit in het bestuur en in het Verantwoordingsorgaan te bevorderen. In de praktijk blijkt het realiseren van het doel een moeizaam proces is. Een stappenplan waarin concrete doelen en tijdslijnen worden vermeld zal het bestuur niet opstellen. Het streven van het bestuur naar een grotere diversiteit heeft voor het bestuur zelf tot succes geleid. Begin 2019 heeft de formele benoeming plaatsgevonden van een nieuw vrouwelijk bestuurslid met een leeftijd onder de 40 jaar.
34	De Code stelt in norm 34 beperkingen aan de zittingsduur van de bestuursleden en het aantal malen dat zij in het bestuur herbenoemd kunnen worden. De code gaat uit van een zittingsduur van 4 jaar met maximaal 2 herbenoemingen. De maximale zittingsduur komt daarmee op 12 jaar. Op dit punt wijkt het beleid af van de code. Vertegenwoordigers van de werkgever worden benoemd totdat de werkgever de benoeming intrekt, vertegenwoordigers namens de werknemers en gepensioneerden worden gekozen uit de betreffende kring. De zittingsduur voor de gekozen leden is 6 jaar, waarbij geen restricties worden gesteld aan het aantal keren dat een bestuurslid herkozen kan worden. Motivatie van het bestuur voor deze afwijking is: <ul style="list-style-type: none"> – Het bestuur telt een groot aantal leden. Mede door dit grote aantal komt het regelmatig voor dat, ondanks de lange zittingstermijnen, nieuwe leden in het bestuur worden benoemd. Begin 2019 zijn 2 nieuwe leden benoemd. Het bestuur zal dan bestaan uit 4 leden die in 2015 en later voor het eerst zijn benoemd. Ook in de komende jaren verwachten wij nog regelmatig nieuwe leden te kunnen benoemen. – De pensioenmaterie is niet simpel. Het vergt voor de aspirant bestuursleden een aanzienlijk investering in tijd om geschikt te worden als bestuurslid. Geschikt blijven vergt een proces van permanente educatie. Een zittingstermijn van 4 jaar met een maximaal twee herbenoemingen doet naar de mening van het bestuur geen recht aan de investeringen die van de kandidaat worden gevraagd.

- Besluiten worden voorbereid met ondersteuning van adviseurs. De betrokkenheid van de adviseur bij verschillende fasen in het besluitvormingsproces waarborgt dat bestuursleden een evenwichtig beeld krijgen van de consequenties van het voorgenomen besluit.
Het besluitvormingsproces bij Hagee kenmerkt zich door de open en weloverwogen wijze waarop dit plaatsvindt. In de voorbereiding van een besluit hebben bestuursleden volop de gelegenheid om hun eigen standpunt voor het voetlicht te brengen. Door de zorgvuldige wijze van besluitvorming voelen alle bestuursleden zich voldoende gehoord, dit blijkt ook uit de self-assessments (zie ook het volgende punt).
Het bestuur is van mening dat het besluitvormingsproces mede voorkomt dat de langzittende bestuursleden een dominante positie in het bestuur in kunnen nemen.
- Jaarlijks vindt een self-assessment plaats over het functioneren van het bestuur. Een van de onderwerpen die ter sprake komen is de eventuele dominantie van een of enkele bestuursleden. In 2018 is de self-assessment onder begeleiding van een onafhankelijke derde uitgevoerd (Montae). Ook bij deze self-assessment is niet gebleken dat (minder ervaren) bestuursleden zich geremd zouden voelen vanwege dominantie van ervaren bestuursleden. Het functioneren van het bestuur vormt daarmee ook geen aanleiding om de zittingstermijnen of het aantal herbenoemingen te beperken.
- Naar aanleiding van de opmerking van de toezichthouder over de zittingstermijnen hebben wij het Verantwoordingsorgaan gevraagd naar haar mening. Het Verantwoordingsorgaan heeft aangegeven om pragmatische redenen de voorkeur te geven aan langere zittingstermijnen.
- Tevens merkt het Verantwoordingsorgaan op dat er regelmatig nieuwe bestuursleden worden benoemd hetgeen de langere zittingstermijnen compenseert.

De nadelen van een lange zittingsduur zijn door de hiervoor genoemde punten niet verdwenen. Het bestuur zal voortdurend kritisch naar het eigen functioneren moeten blijven kijken om te borgen dat de balans naar de voordelen blijft overslaan.

Personeel

Het pensioenfonds heeft geen eigen personeel in dienst, de medewerkers zijn in dienst van Technische Unie B.V. De hieraan verbonden kosten zijn voor rekening van de werkgever. De beloningen zijn vastgesteld in overeenstemming met de cao voor de technische groothandel. Een beperkt deel kan worden uitgekeerd in de vorm van een variabele uitkering en staat los van de resultaten van het pensioenfonds.

De leden van het bestuur die in dienst zijn van de werkgever ontvangen geen vergoeding voor hun werkzaamheden voor het pensioenfonds. De leden van bestuur en verantwoordingsorgaan die niet in dienst zijn van de werkgever ontvangen een vergoeding voor de bijgewoonde vergaderingen welke is vastgesteld op basis van de normen van de Sociaal Economische Raad.

Bevordering geschiktheid

Alle bestuursleden hebben minimaal een basiscursus voor pensioenen gevolgd. De bestuursleden hebben minimaal het geschiktheidsniveau A. In het kader van de bevordering van deskundigheid en geschiktheid worden jaarlijks 2 aparte vergaderingen belegd waarin dieper wordt ingegaan op een specifiek onderwerp. De themavergaderingen van 2018 stonden in het teken van de investment beliefs en beleggingsbeleid studie.

In het kader van het bevorderen van de deskundigheid past de verdeling van de aandachts- en risicogebieden van het fonds onder de bestuursleden waarbij zo dicht mogelijk wordt aangesloten bij de professionele deskundigheid en opleiding. Ieder lid van het bestuur heeft één of meerdere aandachts- en risicogebied toegewezen gekregen.

Compliance officer

De voornaamste taken van de compliance officer zijn toezicht houden op de naleving van de gedragscode en van wettelijke regelingen. Jaarlijks toetst de compliance officer de naleving van wet- en regelgeving en gedragscode.

Het bestuur maakt gebruik van de modelgedragscode zoals die door de Pensioenfederatie is gepubliceerd. De compliance officer verzoekt de bestuursleden en medewerkers van het pensioenbureau en leden van het Verantwoordingsorgaan jaarlijks een enquête met betrekking tot het handelen conform de gedragscode in te vullen. De resultaten van de enquête over de periode oktober 2017 tot oktober 2018 zijn in de vergadering van februari 2019 gerapporteerd.

Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek naar de naleving van wet- en regelgeving in 2018 heeft de compliance officer geconcludeerd dat er geen redenen zijn om te twijfelen aan de correcte naleving van wet- en regelgeving.

Visitatiecommissie

Het intern toezicht wordt uitgeoefend door een visitatiecommissie. Deze commissie heeft als taken het beoordelen van de beleids- en bestuursprocedures en interne beheersmaatregelen; het beoordelen van de wijze waarop het bestuur omgaat met risico's op lange termijn en het beoordelen van de wijze waarop het fonds wordt bestuurd.

Jaarlijks wordt er een visitatie uitgevoerd. De rapportage van de visitatiecommissie is als separaat onderdeel in dit verslag opgenomen.

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan geeft een oordeel over het handelen van het bestuur ten aanzien van het uitgevoerde beleid en over de beleidskeuzes voor de toekomst.

Het bestuur overlegt meerdere malen per jaar met het verantwoordingsorgaan, waarvan minimaal een keer voltallig. Onderwerpen van het overleg waren:

- de haalbaarheidstoets;
- de financiële positie;
- de ALM-studie;
- relatiegesprek met De Nederlandsche Bank d.d. 9 april 2018;
- herstructurering aandelenportefeuille;
- IORP-II;
- prognosetafels en ervaringssterfte.

In het kader van de verdieping van kennis worden de leden van het verantwoordingsorgaan uitgenodigd voor de themavergaderingen. In deze themavergaderingen zijn de onderwerpen investment beliefs, beleggingsbeleid en ALM behandeld. De rapportage van het verantwoordingsorgaan is als separaat onderdeel in dit verslag opgenomen.

Toezichthouder

Het afgelopen jaar zijn aan het pensioenfonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. Er zijn door De Nederlandsche Bank geen aanwijzingen aan het fonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het fonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

Pensioenregeling

In 2018 is het maximum pensioengevend salaris, conform de wettelijke mogelijkheden, verhoogd van € 103.317, = naar € 105.715, =. Overige wijzigingen hadden betrekking op de flexibiliseringstarieven als gevolg van wijzigingen in de rentestanden.

De kenmerken van de pensioenregeling zijn als volgt:

	Regeling 1 januari 2018
Pensioensysteem	Middelloon CDC
Pensioenleeftijd	68
Maximum pensioengevend salaris (EUR)	105.715
Franchise (EUR)	16.000
Opbouwpercentage	1,85%
Nabestaandenpensioen	70%
Premie	33,6%

Premie en pensioenopbouw

De premie is voor een periode van 5 jaar overeengekomen met de werkgevers. Vanaf 1 januari 2018 bedraagt de premie 33,6% van de grondslag. In de premie zijn opslagen opgenomen voor premievrije voortzetting bij arbeidsongeschiktheid, tijdelijk nabestaandenpensioen, kosten en solvabiliteit.

In de periode van 5 jaar kan het voorkomen dat de werkelijke premie hoger of lager is dan de wettelijk vereiste kostendekkende premie. Het verschil tussen de werkelijke premie en de kostendekkende premie komt ten gunste of ten laste van een premiedepot. Dit premiedepot is een bekleemde reserve die, behoudens een situatie van dekkingstekort, ten gunste komt van de actieve deelnemers. Het depot wordt dus niet in aanmerking genomen bij de bepaling van de toeslagen.

Als de werkelijke premie lager is dan de kostendekkende premie wordt de pensioenopbouw verlaagd, tenzij de opbouw gefinancierd kan worden uit het premiedepot. Is de werkelijke premie hoger dan de kostendekkende premie, komt het overschot ten gunste van het premiedepot. De maximum omvang van het depot bedraagt € 10 miljoen.

De premie is voor de pensioenopbouw in 2019 niet voldoende om het opbouwpercentage te kunnen handhaven. Omdat de reserves uit het premiedepot in 2018 zijn verbruikt is het opbouwpercentage voor 2019 verlaagd naar 1,637%.

Toeslagverlening

Toeslagverlening (indexatie) is voorwaardelijk. Dit betekent dat er geen recht is op een toeslag, jaarlijks besluit het bestuur of en in welke mate er een toeslag verleent kan worden. Toeslagen worden geheel gefinancierd uit het beleggingsrendement.

Bij de feitelijke toekenning van toeslagen hanteert het bestuur een beleidsstaffel als leidraad die gebaseerd is op de mogelijkheden die de pensioenwet biedt. Deze staffel geldt als uitgangspunt; bij de jaarlijkse besluitvorming zal het bestuur andere relevante economische omstandigheden in ogenschouw nemen. De inhoud van de staffel is als volgt:

Beleidsdekkingsgraad	Toeslagverlening
< 110%	Geen toeslagverlening
> 110% < +/-125 - 130%	Toeslagverlening pro rato. Na toeslagverlening moet de DG groter of gelijk zijn aan 110%. De toeslag moet toekomstbestendig zijn.
> +/-125 - 130%	Volledige toeslag Mogelijk inhaaltoeslag, maximaal 1/5 ^e van het beschikbare vermogen mag worden ingezet

Basis voor de toeslag is de stijging van het Consumenten Prijsindexcijfer van de maand oktober ten opzichte van hetzelfde cijfer van het voorgaande jaar. Deze basis wordt zowel voor de opgebouwde als voor de ingegane pensioenen gehanteerd. Op basis van het hiervoor genoemde beleid en de beleidsdekkingsgraad per eind oktober heeft het bestuur besloten een toeslag van 1,13% toe te kennen per 1 januari 2019.

Kortingssystematiek

Als de financiële positie van het fonds ontoereikend is, geldt als uiterste maatregel dat pensioenaanspraken en rechten op pensioen verlaagd worden. Deze verlaging wordt toegepast:

- onvoorwaardelijk: als het eigen vermogen zich 5 achtereenvolgende jaren onder het wettelijk minimumniveau (104,3%) bevindt;
- voorwaardelijk: als het fonds volgens het herstelplan niet op eigen kracht kan herstellen binnen de daarvoor geldende termijn, deze situatie doet zich voor bij een (geschatte) beleidsdekkingsgraad van minder dan 94%;
- alle overige sturingsmiddelen, met uitzondering van het beleggingsbeleid, zijn ingezet.

Omdat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het minimumvereiste niveau en het fonds ook binnen de hersteltermijn aan het vereiste niveau (volgens herstelplan) voldoet er is geen sprake van een mogelijke verlaging.

Voor de voorwaardelijke kortingen geldt dat jaarlijks wordt beoordeeld of de korting nog noodzakelijk is in het kader van het dan geldende herstelplan. Is dit niet het geval dan vervalt de korting.

Indien het fonds 5 jaren achtereen niet voldoet aan de vereisten ten aanzien van het minimum vereiste eigen vermogen en ook bij de laatste vaststelling hier niet aan voldoet moet een onvoorwaardelijke korting worden toegepast. Deze korting wordt direct toegepast. Op basis van het van kracht zijnde herstelplan is er geen sprake van een (voorgenomen) korting.

Deelnemers

Het aantal actieve deelnemers is in 2018 gestegen ten opzichte van het niveau van ultimo 2017. Deze stijging komt door groei bij de werkgevers. Het aantal gepensioneerden en gewezen deelnemers laat eveneens een stijging zien. Gezien de leeftijdsopbouw van het deelnemersbestand zal het aantal gepensioneerden de komende jaren blijven toenemen. Onderstaand het verloop van de deelnemersaantallen:

	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Gepensio- neerden	Totaal
Stand 31-12-2017	2.168	1.368	1.465	5.001
Toetredingen	271	-10	-	261
Uittredingen met premievrije rechten	-135	134	-	-1
Overlijden	-4	-2	-60	-66
Pensioneringen en ingang partnerpensioen	-37	-33	108	38
Beëindiging pensioen	-	-	-2	-2
Waardeoverdrachten	-	-20	-	-20
Afkopen	-	-	-15	-15
Overige mutaties	-	-6	-	-6
Stand 31-12-2018	2.263	1.431	1.496	5.190

Actuariële Analyse

In het volgende overzicht is de analyse van het resultaat opgenomen. Uit deze analyse blijkt dat het saldo van baten en lasten € 22,6 miljoen negatief is. Dit saldo wordt verrekend met het eigen vermogen. Het negatieve saldo leidt tot een verslechtering van de financiële positie.

(x € 1.000,-)

	2018	2017
Premieresultaat en kosten		
Premie	16.946	15.081
Pensioenopbouw in het jaar	-15.248	-15.862
Pensioen uitvoeringskosten minus vrijval excasso opslag	-322	-186
<i>Subtotaal</i>	1.376	-967
Intrestresultaat		
Beleggingsresultaten	-5.249	16.664
Interesttoevoeging aan VPV	1.128	959
Indexatie en overige toeslagen	-5.083	-2.041
Wijziging van marktrente gedurende jaar	-19.533	5.605
<i>Subtotaal</i>	-28.737	21.187
Overig resultaat		
Resultaat op waardeoverdrachten	5	12
Resultaat op uitkeringen	-48	26
Resultaat op levenskansen	183	-113
Gewijzigde waarderingsgrondslagen	4.783	-
Reglementswijzigingen en conversies	-426	-312
Overige baten en lasten	218	-407
<i>Subtotaal</i>	4.715	-794
Totaal saldo baten en lasten	-22.646	19.426

Premie

Per 1 januari 2018 is de pensioenpremie vastgesteld op 33,6% van de gezamenlijke pensioengrondslag. Volgens de overeenkomst met de werkgever is deze premie van kracht voor de periode tot en met 31 december 2022. Omdat de premie vaststaat en deze kostendekkend moet zijn wordt voor de aanvang van een kalenderjaar bekeken welk saldo uit de premie beschikbaar is voor de pensioenopbouw. Om te bepalen welke pensioenopbouw mogelijk is maakt het fonds gebruik van een 36-maands gemiddelde rentetermijnstructuur.

Daarnaast dient het fonds de kostendekkende premie te berekenen op basis van de werkelijke rente per ultimo van het jaar, de zogenaamde zuivere kostendekkende premie. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de verschillende premieberekeningen.

(x € 1.000,-)

	2018	2017
Zuivere kostendekkende premie	18.616	19.397
Gedempte kostendekkende premie	18.855	16.953
Feitelijke premie	16.842	15.081
Toevoeging/ onttrekking premiedepot	-1.749	-1.737

Het fonds dient de pensioenpremie vast te stellen op een kostendekkend niveau. Als de feitelijke premie lager is dan de gedempte kostendekkende premie wordt het verschil onttrokken aan het premiedepot of wordt de pensioenopbouw verlaagd. Of aan de wettelijke eis van een kostendekkende premie wordt voldaan wordt bepaald in het jaar voorafgaand aan het boekjaar (ex-ante). De vergelijking tussen de feitelijke premie en de gedempte premie ziet er als volgt uit:

(x € 1.000,-)

	Ex-Ante	Ex-Post
Gedempte kostendekkende premie	17.460	18.855
Toevoeging/ onttrekking premiedepot	-1.749	-1.749
Feitelijke premie	-15.715	-16.946
Overschot/tekort	4	-160

Ex-post is de premie niet kostendekkend. Het verschil tussen de ex-post en ex-ante bepaalde kostendekkende premie wordt veroorzaakt door mutaties in het deelnemersbestand.

De stijging van de feitelijke premie ten opzichte van het voorgaande jaar kan worden verklaard door de stijging van het premiepercentage en een groter aantal actieve deelnemers.

Solvabiliteitstoets

Het vereist eigen vermogen moet zodanig zijn vastgesteld dat de kans dat het fonds binnen 1 jaar niet aan haar onvoorwaardelijke verplichtingen kan voldoen kleiner of gelijk is aan 2,5%.

De wetgever heeft een methode ontwikkeld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is. In deze (standaard-)toets wordt rekening gehouden met de negatieve effecten van een aantal risicofactoren op het eigen vermogen. De resultaten van de toets zijn afhankelijk van marktomstandigheden en het risicoprofiel van het fonds en fluctueren in de tijd. Het fonds maakt gebruik van de standaardmethode van De Nederlandsche Bank. Op basis van de toets bedraagt de vereiste solvabiliteit € 88.007. Het feitelijk eigen vermogen van het fonds bedraagt € 49.174. Dit betekent dat het fonds ultimo 2018 niet voldoet aan de solvabiliteitstoets.

Het vereist eigen vermogen wordt samengesteld op basis van de risico's in de strategische beleggingsportefeuille. Onderstaand een specificatie van de risico's begrepen in de beleggingsportefeuille.

(x € 1.000,-)

	2018	2017
Renterisico	12.483	12.711
Aandelen en vastgoedrisico	64.437	60.356
Valutarisico	21.490	20.300
Grondstoffenrisico	-	-
Kredietrisico	21.825	18.013
Verzekeringstechnisch risico	13.483	12.697
Liquiditeitsrisico	-	-
Concentratierisico	-	-
Operationeel risico	-	-
Actief beheer risico	7.032	6.465
Diversificatie effect	-52.743	-49.129
Totaal vereiste buffers	88.007	81.413
Voorziening pensioenverplichtingen	457.319	432.072
Vereist vermogen	545.326	513.485
Aanwezig vermogen	506.493	502.143
Solvabiliteit	-38.833	-11.342

Beleggingen

Het beleggingsbeleid is gericht op het op lange termijn behalen van een beleggingsrendement dat hoger is dan de groeivoet van de verplichtingen. Het verschil in rendement op de beleggingen en de groeivoet van de verplichtingen komt tot uiting in de dekkingsgraad van het fonds. Het beleggingsbeleid is gericht op het beheersen van dit verschil in rendement tussen beleggingen en verplichtingen.

Beleggingsstrategie

Het strategisch beleggingsbeleid is vastgesteld op basis van de resultaten van een ALM-studie. Het beleid dat uit deze studie volgde kan als volgt worden samengevat:

	Strategische mix 31-12-2018	Strategische mix ALM-studie
Vastgoedbeleggingen	10%	10%
Aandelen	30%	30%
Vastrentende waarden	60%	60%
Totaal	100%	100%
Afdekking renterisico in % van de nominale verplichtingen	60%	60%

Duurzaam beleggen

Het bestuur wenst ongewijzigd invulling te geven aan het beleggingsbeleid middels het participeren in beleggingsfondsen. Het fonds heeft aandacht voor duurzaamheid bij haar beleggingen en is zich daarbij bewust van haar maatschappelijke rol en de verantwoordelijkheid die daarbij hoort. Het bestuur wil meer doen dan het wettelijk minimum, maar de implementatie moet wel praktisch haalbaar zijn. Daarom:

- heeft het pensioenfonds de maatschappelijke verantwoordelijkheid benoemd in zijn beleggingsbeleid;
- integreert het pensioenfonds maatschappelijke verantwoordelijkheid als aanvullend criterium in zijn beleggingsbesluitvorming (naast o.m. verwacht rendement, kosten en operationele overwegingen);
- legt het pensioenfonds jaarlijks verantwoording af over het gevoerde beleid;
- marginaal hogere kosten voor de beleggingen zijn toegestaan, op voorwaarde dat het verwachte meer rendement van duurzame of verantwoorde beleggingsoplossingen kan worden vastgesteld;
- Het bestuur realiseert zich dat de mogelijkheden en inzichten omtrent verantwoord beleggen evolueren. Het evalueert daarom ieder jaar het verantwoord beleggingsbeleid.

Het bestuur heeft bovengenoemde uitgangspunten gehanteerd bij de herziening van de portefeuille aandelen in ontwikkelde markten. Bij de selectie van een vervangende beheerder heeft het bestuur verschillende opties overwogen waaronder een multi-manager fonds dat duurzaam beleggen als key-factor beschouwd voor lange termijn rendement. In 2019 wordt een begin gemaakt met de herbelegging van de aandelenportefeuille ontwikkelde markten. Na implementatie wordt bij het beheer van de aandelenportefeuille voor het overgrote deel rekening gehouden met duurzaamheidsprincipes.

Portefeuille

De strategische mix en de feitelijke mix kunnen als volgt worden samengevat:

(x € 1.000,-)

		2018	
Categorie	Waarde	Allocatie	

		Feitelijk	Strategisch
Vastgoedbeleggingen	45,8	9,1%	10,0%
Aandelen	153,0	30,5%	30,0%
Wereldwijd	129,7	25,9%	24,0%
Opkomende markten	23,3	4,6%	6,0%
Vastrentende waarden	302,7	60,4%	60,0%
Korte looptijd	139,9	27,9%	25,0%
Lange looptijd	136,3	27,2%	30,0%
Hypotheke	26,5	5,3%	5,0%
Totaal	501,5	100,0%	100%
Afdekking renterisico in % van de nominale verplichtingen		55,1%	60,0%

Als de feitelijke beleggingsmix moet zich binnen de vooraf vastgestelde bandbreedtes ten opzichte van de strategische mix bevinden. Ultimo 2018 was de feitelijke beleggingsmix op de hoofdcategorieën vrijwel gelijk aan de strategische mix.

Rendement

Het rendement op de beleggingsportefeuille bedroeg -1,0%, ten opzichte van het benchmarkrendement ad -0,6% betekent dit een underperformance van -0,4%.

De beleggingen in aandelen hebben een negatief rendement laten zien maar dit rendement was minder negatief dan de benchmark. Deze outperformance was niet voldoende om de underperformance van de categorie vastrentende waarden en vastgoed te compenseren.

Het rendement kan toegeschreven worden aan de volgende categorieën:

Beleggingscategorie	2018		
	Rendement	Benchmark	Verschil
Vastgoedbeleggingen	-1,9%	-1,2%	-0,7%
Aandelen	-5,8%	-6,5%	+0,7%
Vastrentende waarden	1,8%	2,5%	-0,7%
Totaal	-1,0%	-0,6%	-0,4%

De afdekking van het renterisico is vormgegeven door beleggingen in een obligatiefonds waarbij voor verlenging van de duratie gebruik wordt gemaakt van renteswaps. Het rendement van dit deel van de portefeuille kan gesplitst worden naar het rendement op de obligatieportefeuille en het rendement van de swap-portefeuille. In 2018 bedroegen deze rendementen -0,7% op de obligatieportefeuille en 3,9% op de swapportefeuille.

Terugblik op de financiële markten

2018 was het eerste jaar met negatieve rendementen op de aandelenmarkten sinds 2011.

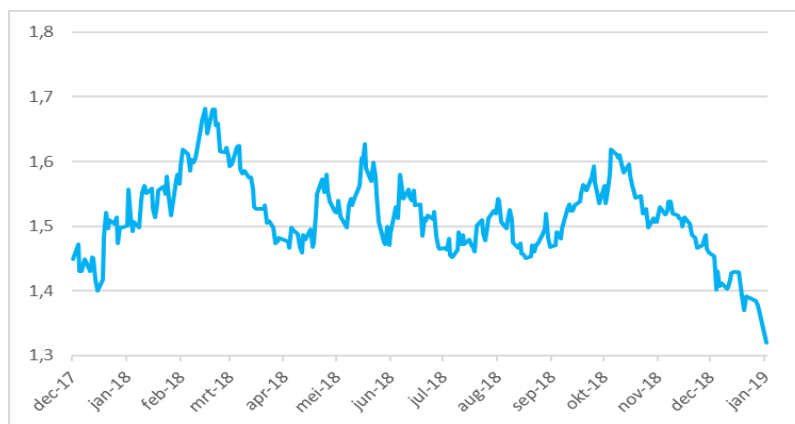
De volatiliteit is sterk toegenomen in 2018. In februari ging er een verkoopgolf door de markten maar dezen wisten zich weer te herstellen. De aandelenmarkten in de ontwikkelde landen vertoonden tot medio september een geleidelijke stijging. Daarna is het snel bergafwaarts gegaan. Een aantal ontwikkelingen was daar debet aan: verminderde ondersteuning door de centrale banken, vertraging in de wereldwijde groei, de dreigende Brexit, de Italiaanse begrotingspolitiek en de dreigende handelsoorlog van de US met China.

Onderstaande grafiek illustreert het koersverloop van de MSCI voor aandelen wereldwijd en voor opkomende markten.

De toenemende onrust op de aandelenmarkten reflecteerde ook op de obligatiemarkten. De afnemende risicobereidheid uitte zich in een grotere vraag naar obligaties wat weer een drukkend effect op de rente heeft gehad. Na een aanvankelijke stijging is de 30-jaars-swaprente onder het niveau van 2017 uitgekomen.

Onderstaande grafiek van de 30-jaar swaprente illustreert het renteverloop gedurende 2018:

De daling die de grafiek in de laatste maanden van 2018 laat zien heeft zich ook in de eerste maanden van 2019 voortgezet. Het verloop van rentes met andere looptijden is analoog aan de bovenstaande grafiek. De rekenrente die gehanteerd wordt voor het bepalen van de voorzieningen lag ultimo 2018 onder het niveau van ultimo 2017 (1,40 respectievelijk 1,52%).

De ontwikkelingen op de financiële markten hebben in de laatste maanden geleid tot een scherpe daling van het vermogen van het fonds en een stijging van de verplichtingen. Per saldo is de dekkingsgraad op basis van de UFR met bijna 7%-punt gedaald in het laatste kwartaal.

Beoordeling controlemaatregelen vermogensbeheerders

Het is voor het bestuur van belang zich een beeld te vormen van de werking van de interne controlemaatregelen bij de vermogensbeheerders. Daartoe zijn bij de vermogensbeheerders jaarverslagen en verklaringen opgevraagd omtrent de werking van de AO/IC. Deze verklaringen zijn opgesteld aan de van (internationale) standaarden zoals SSAE 16 en ISAE 3402.

Daarnaast krijgt de beleggingsadviescommissie ieder halfjaar een rapportage over de vermogensbeheerders waarin sterke en zwakke punten en issues in de organisatie van de vermogensbeheerder uitgezet worden.

De rapportages van de vermogensbeheerders in combinatie met de rapportages van de beleggingsadviseurs geven het bestuur voldoende aanleiding om te blijven vertrouwen op de vermogensbeheerders.

Vooruitblik 2019

Economische ontwikkelingen

De onzekerheid over de politieke en economische ontwikkelingen duurt in 2019 voort. Er is nog geen overeenkomst tussen de EU en Groot-Brittannië over een brexit. De verwachting is dat een brexit zonder een overeenkomst zal leiden tot grote vertragingen in de handel van en naar het Verenigd Koninkrijk.

Italië heeft de begroting aangepast aan de normen van de EU. De begroting is gebaseerd op een groeiscenario. Begin 2019 is bekend geworden dat Italië zich in een recessie bevindt. Bovendien kampen Italiaanse banken met grote oninbare vorderingen.

In de andere EU-landen is nog geen sprake van een recessie maar wel van een groeivertraging. Duitsland boekte in het 3de kwartaal van 2018 een minimale groei.

Ook in de Verenigde Staten is er grote onzekerheid. De monetaire verruiming is gestopt en het effect van de belastingmaatregelen van president Trump was éénmalig. Door de lage rente van de afgelopen jaren hebben veel bedrijven geld geleend voor overnames en inkoop van eigen aandelen. Hierdoor is er een grote schuld ontstaan bij ondernemingen met een BBB-rating. Het is de vraag of deze schulden bij een hogere rente opnieuw gefinancierd kunnen worden. In de VS spelen bovendien dreigende handelsoorlogen met andere landen. Voor China zit het gevaar van de handelsoorlog in hogere handelstarieven in combinatie met de hoge schuldenlasten.

Het basis scenario voor de ALM-studie is het scenario "lower for longer". In dat scenario zal de groei nog een aantal jaren doorzetten maar wel in een lager tempo. De lagere groei uit zich in gematigde rendementen op aandelen en renteniveaus die geleidelijk oplopen maar in historisch perspectief wel laag blijven. De actuele ontwikkelingen lijken de keuze voor dit scenario te bevestigen. Al is de kans op een recessie door de hiervoor geschetste politieke en economische onzekerheden wel toegenomen. Mochten de slechtste scenario's realiteit worden dan wacht de wereldeconomie een recessie. Omdat de rentes al historisch laag zijn kunnen centrale banken daar niet of nauwelijks op inspelen. Koersdalingen op de aandelenmarkten van 40% zijn dan niet onwaarschijnlijk.

Wet- & regelgeving

Met ingang van 13 januari 2019 is de IORP-II wetgeving van kracht geworden. Als gevolg van deze wetgeving moet het fonds aan een aantal eisen voldoen waaronder het instellen van een 3-tal sleutelfuncties. De sleutelfunctie van risicomanager wordt ingevuld vanuit het bestuur. De actuariële functie wordt ingevuld door de certificerende actuaaris. Ten aanzien van de interne auditfunctie heeft het bestuur nog geen besluit genomen. IORP-II heeft ook gevolgen voor de communicatie met de deelnemers. In 2019 zal de dekkingsgraad op het UPO moeten worden vermeld en in 2020 moeten ook pensioenuitkomsten met een goed- en slechtweerscenario worden vermeld. De hiervoor benodigde rekenregels komen overeen met de regels voor de haalbaarheidstoets.

Per 1 maart 2019 treedt de Wet waardeoverdracht klein pensioen in werking. Deze wetgeving voorziet in de automatische waardeoverdrachten van kleine pensioen. De grens voor kleine pensioenen is gesteld op de huidige afkoopgrens. De mogelijkheid tot afkoop van kleine pensioenen komt hiermee grotendeels te vervallen.

Het pensioenregister krijgt een belangrijke rol in de automatische waardeoverdrachten. Binnen het register vindt afstemming plaats van de fondsen waarbij de deelnemer is aangesloten. Deelname aan het circuit voor automatische waardeoverdracht is vanuit de overdragende kant niet verplicht, ontvangst van overdrachten is wel verplicht. Hagee zal aansluiten bij dit circuit.

Een ander onderdeel van de wet is dat heel kleine pensioenen (minder dan € 2, = ouderdomspensioen per jaar) komen te vervallen. Het bestuur heeft besloten dit over het verleden toe te passen.

De besprekingen over de toekomst van het pensioenstelsel zijn in het najaar afgetekend. Partijen konden het over veel punten niet met elkaar eens worden en gaven elkaar de schuld van het klappen van het overleg. Onder dreiging van kortingen bij de grootste fondsen (o.a. ABP en PFZW) zal het overleg in 2019 waarschijnlijk weer worden hervat.

Communicatie

In 2018 is een nieuwe website voor Hagee gebouwd. In de loop van het jaar is deze live gegaan. Er ontbreken nog 2 belangrijke onderdelen aan de site: een mijnomgeving voor de deelnemers en een pensioenplanner. In de mijnomgeving moeten de UPO's voor de deelnemers gepubliceerd gaan worden. De pensioenplanner geeft de deelnemer de mogelijkheid om zelf berekeningen voor zijn/haar pensioen te maken. De planner zal niet worden gekoppeld aan de administratie maar gevoed worden door de deelnemer zelf. De basis is het UPO.

De oplevering van de mijnomgeving en planner heeft een grote vertraging opgelopen. In het eerste halfjaar van 2019 moet de oplevering worden gerealiseerd.

In 2019 is de communicatiecommissie weer op sterkte worden gebracht. Er wordt een nieuw communicatieplan opgesteld waarin de site een belangrijke plek inneemt.

Herstructurering beleggingen in aandelen

In 2018 heeft het bestuur besloten de portefeuille aandelen in ontwikkelde markten te beleggen in een multi-manager fonds. Het bestuur heeft daarbij als randvoorwaarde gesteld dat het valutarisico (vrijwel) volledig moet worden afgedekt en dat het fonds fiscaal transparant moet zijn. De vermogensbeheerder heeft deze signalen opgepakt en heeft een share class ontwikkeld waarmee aan de voorwaarde voor de valuta hedge wordt voldaan. Om de fiscale transparantie te bereiken moeten nog enkele formele stappen worden doorlopen. Aan de belangrijkste randvoorwaarde is echter voldaan. Naar verwachting kan in het eerste halfjaar het eerste deel van de portefeuille worden herbelegd.

Implementatie ALM 2018

In het kader van de ALM-studie 2018 heeft het bestuur op verschillende momenten de risicobereidheid van de bij het fonds betrokken partijen gepeild.

Ten eerste is bij de aanvang van de studie een workshop gehouden waarbij het verantwoordingsorgaan en leden van de centrale ondernemingsraad van de aangesloten werkgevers aanwezig waren. In de workshop werd aan de hand van "blind audits" gekozen voor een risico/ rendementverhouding in de portefeuille. Uit de workshop is geconcludeerd dat de voorkeur uitging naar de portefeuille met een hoger risicoprofiel dan in de huidige strategische portefeuille. De voorkeur was hoofdzakelijk gebaseerd op de grotere herstelkracht en daarmee een beter pensioenresultaat.

In de tweede plaats is een enquête uitgezet onder alle deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden van het fonds. In de enquête werden vragen gesteld met betrekking tot het inkomen en vervolgens zijn mogelijke ontwikkelingen van het pensioen geschetst aan de hand van een goed- en een slechtweerscenario's. Uit de

resultaten van de enquête bleek dat een meerderheid koos voor een bijna volledig waardevast pensioen. Ook werd in meerderheid gekozen voor een hoger pensioen met meer risico ten opzichte van een zekerder maar lager pensioen.

Zowel de workshop als het onderzoek onder alle deelnemers wijzen op een voorkeur voor een beleggingsportefeuille met een hoger risico. Dit is als uitgangspunt voor de ALM-studie gehanteerd.

Op basis van de risicohouding zijn de volgende kwantitatieve beleidsuitgangspunten geformuleerd:

	Grens
Toeslagen gemiddeld (in % van de maatstaf)	Minimaal 60%
Jaarlijkse kans op korting	Maximaal 9%
Omvang korting (zonder uitsmeren)	Maximaal 4%

De ALM-studie heeft geresulteerd in een beleggingsmix van 50% zakelijke waarden en 50% vastrentende waarden in combinatie met een afdekking van het renterisico voor 70% van de verplichtingen. Gevolg van de mix is dat het Vereist Eigen Vermogen stijgt met ongeveer 3% stijgt naar 121%. In de voorbereidingen voor het beleggingsplan 2019 wordt nader onderzoek gedaan naar de mogelijkheden om het risicoprofiel te verkleinen in combinatie met handhaving van het rendementspotentieel uit de ALM.

Naar verwachting zal het resultaat van de ALM-studie in de loop van 2019 worden geïmplementeerd.

Amstelveen, 26 juni 2019

Drs. G.Th.F.M. Groot
Voorzitter

Drs. T. Melchior
Penningmeester

Mr. Mw. M.M. Oude Reimer
Secretaris

Ing. R. van Groningen
Lid

Mw. A. Dijkman MSc
Lid

J.J. Labree
Lid

Drs. W. Korving
Lid

Dhr. H. Tol
Lid

Drs. G.R. de Vries
Lid

Dhr. D. Willemsz
Lid

Verantwoording & Toezicht

Verslag van het verantwoordingsorgaan

Taak en werkwijze

Het is de taak van het verantwoordingsorgaan (hierna te noemen het VO) om het door het bestuur van Stichting Hagee Pensioenfonds (hierna te noemen het fonds) gevoerde beleid te toetsen. Het VO doet dit onder andere vanuit alle documenten en informatie die het VO ontvangt van bestuur, pensioenbureau en belangenorganisaties. Het VO ontvangt alles wat ook aan de bestuursleden wordt gestuurd, waardoor wij geen informatieachterstand hebben ten opzichte van bestuursleden van het fonds. Met de informatie uit deze documenten, uit gezamenlijke vergaderingen met het bestuur, uit overleg met de voorzitter van het bestuur en het hoofd pensioenbureau en uit eigen overleg toetst het VO het door het bestuur gevoerde beleid in relatie met de missie en visie van het fonds. In het bijzonder wordt hierbij nagegaan of het gevoerde beleid rekening heeft gehouden met de belangen van alle betrokken partijen, de actieven, de slapers, de uitkeringsgerechtigden en de werkgever.

Onderwerpen 2018

In januari 2018 heeft het VO adviesaanvragen ontvangen over de nieuwe uitvoeringsovereenkomst en over de verwerkersovereenkomst die het fonds in het kader van de Algemene Verordening Gegevensbescherming heeft afgesloten. Het VO heeft voor beide aanvragen een positief advies uitgebracht.

Nadat in 2017 de Missie, Strategie en Visie van het fonds zijn geformuleerd, is in 2018 veel aandacht besteed aan het thema risicohouding. Samen met het bestuur heeft het VO in een tweetal bijeenkomsten bijgedragen aan het bepalen van het risicoprofiel van het fonds. Dit risicoprofiel was vervolgens invoer voor een ALM-studie. Middels een enquête is in dit kader ook de risicobereid van de deelnemers onderzocht om te bepalen of die overeenstemt met het beleggingsbeleid van het fonds. De resultaten van enquête en ALM-studie zijn gedeeld en besproken met het VO.

In april heeft het VO-overleg gehad met de voorzitter van het fonds en het hoofd pensioenbureau.

In 2018 was het VO ook bij de vergadering aanwezig waarin de jaarstukken van het fonds, het verslag van de visitatiecommissie en het verslag van het VO zijn besproken.

In het jaarverslag 2017 heeft het VO zijn zorg uitgesproken over het feit dat de werknemers niet bereid zijn de premie te betalen die nodig is voor een volledige opbouw. In 2019 is gebleken dat het inderdaad niet mogelijk is om de maximale opbouw van 1,875% te realiseren en is die vastgesteld op 1,637%. We zijn ons er wel van bewust dat ook met de maximale premie van 35% maximale opbouw niet realiseerbaar was geweest, omdat de kostendekkende premie zit niet alleen de premie nodig is voor opbouw maar ook nog een aantal opslagen (instandhouding VEV, premievrijstelling, uitvoeringskosten en excassokosten). Het VO vraagt zich wel af of de deelnemers beseffen dat een niet volledige opbouw in feite hetzelfde resultaat geeft als een korting, maar alleen veel minder zichtbaar door de kleine stapjes waarmee dit gebeurt en het feit dat hierover nauwelijks wordt gecommuniceerd.

Het bestuur heeft in 2018 een zogenaamd plan B opgesteld met daarin mogelijke scenario's die zouden kunnen leiden tot ingrijpende wijzigingen in de organisatie of zelfs de opheffing van het fonds. Het bestuur heeft deze scenario's voorzien van commentaar en gedeeld met het VO. Eén van de genoemde bedreigingen is het vinden van voldoende geschikte bestuursleden. Het fonds kent, evenals het VO, daarom geen maximale zittingsduur voor bestuursleden hoewel dat volgens de governance richtlijnen van de Code pensioenfondsen wel zou moeten. Het VO steunt het bestuur in de uitleg die, in het kader van het 'pas toe of leg uit' principe, aan de DNB is gegeven.

Door uitdiensttreding of persoonlijke omstandigheden kunnen er zomaar een aantal bestuursleden wegvallen en als dan ook nog bestuursleden wegvallen op grond van de maximale zittingsduur zijn er al gauw onvoldoende bestuursleden voor het goed laten functioneren van het fonds. Het belang van een bestuur op sterkte weegt ook voor het VO zwaarder dan het voldoen aan deze richtlijnen. Hiermee willen we niet zeggen dat het fonds niet zou moeten streven naar regelmatige vernieuwing in het bestuur, het is alleen een verschil in prioriteit.

Het stuklopen van het pensioenoverleg tussen werkgevers, vakbonden en kabinet eind november betekent ook dat de modernisering van het pensioenstelsel op de lange baan is geschoven. Met de dalende dekkinggraden van eind 2018 betekent dit wel dat de kans op kortingen is toegenomen. Het VO spreekt wel de hoop dat dit overleg in 2019 weer hervat zal worden, want maatschappelijke veranderingen dienen uiteindelijk ook in de pensioenregelingen zichtbaar te worden. Maar modernisering is geen wondermiddel, volledige opbouw en indexatie zullen ook dan moeilijk zijn te realiseren, dat wordt toch vooral bepaald door de ontwikkelingen op de financiële markten.

Met de introductie van de nieuwe website in 2018 is op dit vlak de communicatie met de deelnemers van het fonds verbeterd. Er liggen nog plannen voor een tweetal extra onderdelen die goede vervolgstappen zijn. Maar de website is maar één manier voor de communicatie met de deelnemers, het VO vraagt ook aandacht voor andere vormen van communicatie, zoals de in het verleden uitgegeven nieuwsbrieven. In maart 2019 zijn we aanwezig geweest bij een bijeenkomst van de Pensioenfederatie over Maatschappelijk Verantwoord Beleggen, (Financiële) Noodplannen en over de jaarplanning van een VO.

Bij het VO-overleg in maart is gewerkt aan dit verslag, zijn de aandachtspunten uit de bijeenkomst van de Pensioenfederatie gedeeld en zijn ontwikkelingen binnen het fonds en in de pensioenwereld besproken.

Vooruitblik 2019

Voor mei staat een overleg met de voorzitter van het fonds en het hoofd pensioenbureau gepland waarbij de nadruk zal liggen op de jaarstukken van het fonds.

In 2019 zijn de leden die namens de werknemers en de gepensioneerden zitting hebben in het VO aan het einde van hun zittingstermijn. Beiden hebben aangegeven zich niet herkiesbaar te stellen, wat betekent dat we verkiezingen gaan organiseren om de vacatures in te vullen.

Conclusie

Zowel in het bestuur als in het VO is het nauwelijks merkbaar namens welke groep (actieven, uitkeringsgerechtigden, werkgever) men in het bestuur/VO zitting heeft. Er is een gezamenlijk belang om de pensioenregeling zo goed mogelijk uit te voeren. Noch in het fondsbestuur, noch in het VO ontstaan er conflicten door tegengestelde belangen. Het VO is, net als in vorige jaren, tevreden met deze open cultuur.

Het VO is op basis van alle beschikbare informatie van mening dat het bestuur haar taken in 2018 op correcte wijze heeft uitgevoerd en daarmee de belangen van alle deelnemers op evenwichtig wijze heeft weten te behartigen.

Amstelveen, 26 juni 2019

Het verantwoordingsorgaan van Hagee Stichting:

Arno Vos	Voorzitter, werkgeverslid, Applicatie Architect, Technische Unie
Henk-Jan Koeman	Secretaris, werknemerslid, Manager Binnendienst VK Hilversum, Technische Unie
Lex Coppoolse	Uitkeringsgerechtigdenlid, voorheen Technische Unie

Reactie van het bestuur

Het bestuur is content met het positieve oordeel van het Verantwoordingsorgaan.

Het VO heeft een positief advies uitgebracht over de premie samenstelling. Ondanks dit advies heeft het VO kritische kanttekeningen gezet bij de hoogte premie die door de sociale partners is overeengekomen. Naar de mening van het bestuur zijn dit terechte kanttekeningen die het bestuur onderschrijft. Echter sociale partners hebben om hen moverende redenen voor het huidige premieniveau gekozen.

De opmerkingen van het VO over de maximale zittingsduur van bestuursleden zijn in lijn met het beleid van het bestuur. Zonder dat het bestuur een beperking van de zittingsduur nastreeft blijkt dat in de praktijk regelmatig vernieuwing in de samenstelling van het bestuur plaatsvindt. In 2018 is een nieuw bestuurslid toegetreden en in 2019 zijn wederom 2 nieuwe leden tot het bestuur toegetreden.

In 2019 zijn 2 leden van het VO aftredend. Zij hebben aangegeven zich niet meer herkiesbaar te stellen. Het bestuur dankt deze leden voor de jarenlange constructieve samenwerking.

Het bestuur dankt het VO voor de goede samenwerking in 2018 en gaat ervan uit dat deze in 2019 voortgezet kan worden.

Verslag van de visitatiecommissie

1. Inleiding

Het bestuur van Hagee Stichting Pensioenfonds (hierna: het Fonds) heeft VCHolland en daarmee de leden van de visitatiecommissie de opdracht verstrekt om een visitatie uit te voeren in het kader van de driejaarscyclus zoals met het Fonds is overeengekomen.

De visitatiecommissie (VC) heeft tot (wettelijke) taak toezicht te houden op (de totstandkoming van) het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het Fonds. De VC is ten minste belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan en de werkgever en in het jaarverslag. Het intern toezicht vervult zijn taak zodanig dat het bijdraagt aan het effectief en slagvaardig functioneren van het Fonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering. VCHolland heeft voor de uitvoering van visitaties een werkwijze ontwikkeld die uiteindelijk uitmondt in een rapportage over de bevindingen en het oordeel van de VC. De visitatieperiode strekte zich uit tot de op 17 april 2019 beschikbare gestelde informatie met betrekking tot de periode tot en met 31 december 2018.

2. Oordeel/Bevindingen

Samenvattend oordeel:

De VC is van oordeel dat het beleid van het bestuur voldoende evenwichtig en op een zorgvuldige manier tot stand is gekomen en uitgevoerd. De VC heeft geen majeure constatering met betrekking tot de algemene gang van zaken in het Fonds en de risicobeheersing. In de overall opvolging van de aanbevelingen zijn wel de nodige verbeteringen aan te brengen.

a. Follow up vorige visitatie

De aanbevelingen van de VC zijn opgenomen in het document "Aanbevelingen jaarrekening 2017_V4" en van een reactie voorzien. Een indicatie wanneer de aanbevelingen worden opgevolgd ontbreekt hierbij. Een aanbeveling hierover is opgenomen. De voortgang van de opvolging wordt gemonitord in de bestuursvergadering en de besluitvorming wordt in de besluitenlijst verwerkt. Daar waar de aanbevelingen niet (geheel) zijn opgevolgd is de motivering voor niet (geheel) opvolging van de aanbevelingen in z'n algemeenheid toereikend.

b. Algemene gang van zaken

Het Fonds heeft een voldoende robuust proces om op wijzigingen in wet- en regelgeving te reageren die aanleiding geven tot aanpassing in de fondsdocumenten en volgt de interne en externe (financiële) ontwikkelingen en de gevolgen daarvan voor het Fonds voldoende. Vanwege de financiële positie van het Fonds is een herstelplan van toepassing. Wel doet de VC enkele aanbevelingen ter verduidelijking in het bestuursverslag. Het Fonds besteedt voldoende aandacht aan haar toekomstbestendigheid waarbij de VC aanbeveelt oog te houden voor alternatieve uitvoeringsvormen.

c. Governance

De VC volgt het Fonds in haar mening dat de organisatie adequaat is ingericht om goed bestuur en een beheerste en integere bedrijfsvoering te waarborgen. De belangen van de verschillende betrokken partijen worden door het Fonds evenwichtig afgewogen. Wel is een aanbeveling opgenomen om expliciet de belangen van de verschillende leeftijdscohorten vast te leggen. Daarnaast voldoet het beloningsbeleid nog niet aan de daaraan te stellen eisen. Het bestuur betreft het verantwoordingsorgaan tijdig in haar besluitvorming en voorziet haar van de nodige documentatie. Het

Fonds heeft een deugdelijk uitbestedingsbeleid geformuleerd en is voldoende in control met betrekking tot haar uitbestedingspartners. Een aanbeveling om bij de evaluatie van de uitbestedingspartners de geformuleerde uitbestedingscriteria te volgen is opgenomen.

d. Geschiktheid

De VC is van oordeel dat het Fonds voldoende doet om de geschiktheid en betrouwbaarheid van de leden van de fondsorganen en de fondsorganen als geheel te waarborgen. Wel doet de VC een aantal aanbevelingen om het geschiktheidsplan met een aantal onderdelen aan te vullen en uit te breiden, de geschiktheidsmatrix en opleidingsplannen te actualiseren en een externe kennistoets te laten uitvoeren.

e. Beleggingen

De VC volgt het Fonds in haar oordeel dat zij voldoet aan de normen ten aanzien van strategie, beleid, uitvoering, monitoring, uitbesteding en evaluatie. De beleggingsstrategie sluit aan op de missie en voldoet aan de prudent person regel. Bij het opstellen van de beleggingsstrategie is sprake van een actief bestuurlijk proces. Het Fonds vertaalt het strategisch beleggingsbeleid naar een concreet beleggingsplan met de kaders en doelstellingen, het proces en de uitvoering, de monitoring en verantwoording en het risicomanagement. De VC doet nog wel een aanbeveling om adequaat opvolging te geven aan de aanbeveling van vorig jaar om met Willis Towers Watson afspraken te maken over de jaarlijks te verstrekken rapportages.

f. Risico's

Het Fonds heeft voldoende oog voor risicobeheer en voldoet aan de meeste normen. Dat geldt zowel voor de financiële als de niet-financiële risico's, waaronder integriteitsrisico's en ICT-risico's. De VC constateert daarbij wel dat onder andere de vastlegging van de IRM-strategie van met name de niet-financiële risico's nog ontbreekt en de governance van het risicomanagement in het licht van IORP II aandacht behoeft. De VC herhaalt in dit verband de aanbevelingen van de vorige visitatie. Het Fonds heeft in algemene zin voldoende oog voor de beheersing van de uitbestedingsrisico's. De VC herhaalt het oordeel dat een en ander voor verbetering vatbaar is nu het Fonds de risicorapportages niet toetst aan een eigen analyse van de risico's van uitbesteding.

g. Communicatie

De VC volgt de mening van het Fonds dat het een adequaat communicatiebeleid voert en aan de normen inzake te publiceren informatie en informatie aan individuen voldoet. Wel herhaalt de VC een aanbeveling inzake de actualisering van het communicatiebeleid en de beoordeling of aan de norm van evenwichtigheid wordt voldaan.

De visitatiecommissie

Niek de Jager
Frans Lemkes
Herma Polee

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft met belangstelling kennisgenomen van het rapport van de visitatiecommissie. De visitatiecommissie heeft geconcludeerd dat het beleid van het bestuur voldoende evenwichtig is en zorgvuldig tot stand gekomen.

De visitatiecommissie heeft geconstateerd dat de opvolging van de aanbevelingen beter kan worden vastgelegd. Het bestuur onderschrijft deze constatering en zal de opvolging van de aanbevelingen nauwkeuriger een eenduidiger vastleggen.

Een aanbeveling van de visitatiecommissie betreft het op de hoogte blijven van alternatieve uitvoeringsvormen. Het bestuur constateert hierbij dat het in grote lijnen op de hoogte is van alternatieve uitvoeringsvormen. Bovendien constateert het bestuur dat er (nog) geen intentie is om een alternatief voor het fonds zoeken.

Met betrekking tot de governance beveelt de visitatiecommissie aan om het beloningsbeleid zodanig aan te passen dat dit ook op uitbestedingspartners toegepast kan worden. Tevens beveelt de visitatiecommissie aan de evenwichtige belangenbehartiging te expliciteren naar de verschillende leeftijdscohorten binnen het fonds. Deze aanbevelingen worden opgevolgd.

Op het gebied van geschiktheid constateert de visitatiecommissie dat het geschiktheidsplan uitgebreid moet worden met beschrijvingen van deskundigheidsgebieden, competenties en professioneel gedrag. Het bestuur zal korte beschrijvingen aan het geschiktheidsplan toevoegen. Tevens zal het bestuur het plan uitbreiden met de eisen die aan de sleutelfunctionarissen worden gesteld zodra helder is wat deze eisen zijn.

Het bestuur neemt in overweging een kennistoets door een externe instantie te laten uitvoeren.

De visitatiecommissie doet verschillende aanbevelingen met betrekking tot maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid. Het bestuur heeft hierover enkele jaren geleden een beleid geformuleerd welk, gezien de maatschappelijk ontwikkelingen, wordt geagendeerd voor een van de bestuursvergaderingen in 2019. Het bestaande beleid wordt dan geëvalueerd waarbij ook de ontwikkelingen bij de vermogensbeheerders in aanmerking worden genomen.

In het kader van de implementatie van IORTP-II wetgeving wordt de integrale risicomanagementstrategie herzien. Hierbij wordt niet alleen gekeken naar de financiële risico's maar ook naar de niet-financiële risico's. De integrale risicomanagementstrategie zal tevens een onderbouwing geven voor de proportionele toepassing van beheersingsmaatregelen.

Begin 2019 heeft de communicatiecommissie zich gebogen over een update van het communicatieplan. Ook zal worden gekeken naar andere manieren van communicatie.

De visitatiecommissie heeft met een kritische blik gekeken naar het functioneren van en de bedrijfsvoering door het fonds. Hiermee heeft de commissie bijgedragen aan verdere verbeteringen. Het bestuur stelt de kritische blik van de visitatiecommissie zeer op prijs.

Jaarrekening

Balans per 31 december 2018

De balans is opgesteld na bestemming van het saldo van baten en lasten.

		(x € 1.000,-)	
	Ref.	31-12-2018	31-12-2017
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds			
Vastgoedbeleggingen		45.841	45.980
Aandelen		153.038	162.614
Vastrentende waarden		<u>302.686</u>	<u>293.488</u>
	1	501.565	502.082
Vorderingen en overlopende activa			
Vorderingen uit herverzekering		192	-
Overige vorderingen		<u>377</u>	<u>5.165</u>
	2	569	5.165
Overige activa			
Liquide middelen	3	5.104	2.368
Totaal activa		<u><u>507.238</u></u>	<u><u>509.615</u></u>
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves			
Wettelijke en statutaire reserves		49.174	70.071
Premiedepot		<u>-</u>	<u>1.749</u>
	4	49.174	71.820
Technische Voorzieningen			
Voorziening pensioenverplichtingen	5	457.319	432.072
Overige schulden en overlopende passiva	6	<u>745</u>	<u>5.723</u>
Totaal passiva		<u><u>507.238</u></u>	<u><u>509.615</u></u>

Staat van baten en lasten over 2018

(x € 1.000,-)

	Ref.	2018	2017
Baten			
Premiebijdragen	9	16.946	15.081
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	10	-5.266	16.664
Overige baten	11	192	176
Totaal baten		11.872	31.921
Lasten			
Pensioenuitkeringen	12	11.609	11.009
Pensioenuitvoeringskosten	13	592	460
Toevoeging pensioenopbouw		15.248	15.862
Rentetoevoeging		-1.128	-959
Mutatie overdracht van rechten		3.410	1.379
Benodigd voor toeslagen		5.083	2.041
Conversie pensioenleeftijd 68		-426	312
Opslag i.v.m. aanpassing overlevingskansen		-4.748	-
Overige mutaties		54	75
Vrijval voor pensioenuitkeringen		-11.492	-10.947
Vrijval voor pensioenuitvoeringskosten		-287	-274
Wijziging marktrente		19.533	-5.605
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen	14	25.247	1.884
Saldo overdrachten van rechten	15	-3.415	-1.391
Overige lasten	16	485	533
Totaal lasten		34.518	12.495
Totaal Saldo van baten en lasten		-22.646	19.426
<i>Bestemming van het saldo van baten en lasten:</i>			
Algemene reserves		-20.897	21.135
Premiedepot		-1.749	-1.709
		-22.646	19.426

Kasstroomoverzicht 2018

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	16.943	15.079
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	3.831	1.461
Betaalde pensioenuitkeringen	-11.564	-11.005
Betaald in verband met overdracht van rechten	-412	-70
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-541	-426
Ontvangen uitkeringen van herverzekeraars	202	1.158
Betaalde premies herverzekering	-678	-533
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	7.781	5.664
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	4.074	27.564
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	937	693
Aankopen beleggingen	-9.911	-34.894
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-145	176
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-5.045	-6.461
Mutatie liquide middelen	2.736	-797
Totaal liquide middelen per 1 januari	2.368	3.165
Totaal mutatie liquide middelen	2.736	-797
Totaal liquide middelen per 31 december	5.104	2.368

Toelichting op de balans en staat van baten en lasten

Algemene toelichting

Activiteiten

Hagee Stichting is statutair gevestigd in Amstelveen, Bovenkerkerweg 10-12. De stichting is ingeschreven bij het stichtingenregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41199361. Het doel van Hagee Stichting is het verlenen van pensioenaanspraken en het verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregelingen van de aangesloten werkgevers, Technische Unie B.V., Otra N.V., Van Egmond Elektrogroothandel B.V. en GEWI B.V.

Toelichting op het kasstroomoverzicht

Voor de opstelling van het kasstroomoverzicht is de directe methode gehanteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW en de stellige uitspraken van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), uitgegeven door de Raad voor de Jaarverslaggeving. De jaarrekening is opgesteld in (eenheden van 1.000) euro's.

Beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde. De overige activa en passiva worden gewaardeerd op de verkrijgings- of vervaardigingsprijs. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld, vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs. In de balans, de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht zijn referenties opgenomen, waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Schattingen en veronderstellingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt het bestuur van het pensioenfonds zich verschillende oordelen en maakt schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de betreffende jaarrekeningposten.

Schattingswijziging

Bij de berekening van de voorzieningen is gebruik gemaakt van de nieuwe Prognoserafels AG 2018 en is de ervaringssterfte opnieuw bepaald. Uit de prognosetafels blijkt dat de levensverwachting voor mannen en vrouwen is afgenomen, zowel bij geboorte als op 65-jarige leeftijd. De levensverwachting voor vrouwen is daarbij sneller afgenomen dan die voor mannen. De nieuwe schattingen betekenen voor het fonds een afname van de technische voorzieningen met 1,0%, en een stijging van de dekkingsgraad met 1,2% (op basis van 30 september 2018). Het effect op de interne gedempte kostendekkende premie is een verlaging met 0,3%.

De ervaringssterfte wordt bepaald op basis van de kenmerken van het fonds ten opzichte van de sterfte op grond van de voorgaande verwachtingen. De werkelijke sterfte bevindt zich voor zowel mannen als vrouwen binnen de statische marges van de voorgaande schattingen. De effecten van de nieuwe ervaringssterfte zijn dan ook klein: effect op de dekkingsgraad is nihil, het effect op de kostendekkende premie bedraagt -0,1%-punt. Samengevat zijn de effecten van de prognosetafels en ervaringssterfte de volgende:

	Effect op technische voorzieningen	Effect op dekkingsgraad	Effect op kostendekkende premie
Prognosetafel AG 2018	-1,0%	+1,2%	-0,3%
Ervaringssterfte WTW 2018	Nihil	Nihil	-0,1%
Totaal	-1,0%	+1,2%	-0,4%

N.B.: de effecten in de bovenstaande tabel zijn berekend per 30 september 2018

Opname van actief, verplichting, bate of last.

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Vreemde valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Monetaire activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Niet-monetaire activa die volgens de actuele waarde worden gewaardeerd in een vreemde valuta worden omgerekend tegen de wisselkoers op het moment waarop de actuele waarde werd bepaald.

Beleggingen voor risico pensioenfonds

Het fonds belegt in participaties van beleggingsinstellingen waarbij geen sprake is van objectief vast te stellen frequente marktnoteringen. De waardering van de participaties vindt plaats op basis van de marktwaardes van de onderliggende beleggingen. Waar geen marktwaardes beschikbaar zijn vindt waardering van de beleggingen plaats op basis van waarderingsmodellen en –technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten en het gebruik van schattingen.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming en kunnen niet met precisie worden vastgesteld.

Op basis van de verscheidenheid en gradaties in waarderingsmethoden dienen de beleggingen te worden ingedeeld naar drie verschillende waarderingsniveaus:

Niveau 1: de waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van identieke beleggingen in een actieve markt.

Niveau 2: Actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingsmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Niveau 3: De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Vastgoedbeleggingen

Vastgoedbeleggingen zijn onroerende zaken die worden aangehouden om waardeinstijgingen te realiseren. Deze beleggingen betreffen participaties in vastgoedfondsen. Bij aanvang van de belegging wordt de waardering gebaseerd op de verkrijgingsprijs inclusief de transactiekosten. Vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd op reële waarde zijnde de marktwaarde. Marktwaarde wordt onder meer gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte taxaties. Waardeveranderingen van op marktwaarde gewaardeerde vastgoedbeleggingen worden verwerkt in de staat van baten en lasten. Op vastgoedbeleggingen wordt niet afgeschreven.

Beleggingen in indirect (beursgenoteerd) vastgoed betreffen beleggingen in participaties van beleggingsinstellingen. De waardering van de participaties wordt afgeleid van de beurswaarde per balansdatum van de onderliggende beursgenoteerde aandelen. Deze participaties in beursgenoteerd vastgoed worden bij indeling naar waarderingsniveaus ingedeeld als niveau 2, de participaties in niet-beursgenoteerd vastgoed worden ingedeeld als niveau 3.

Aandelen

Het fonds belegt alleen in participaties van beleggingsinstellingen. De waardering van de participaties wordt afgeleid van de beurswaarde per balansdatum van de onderliggende beursgenoteerde aandelen. Deze participaties worden bij de indeling naar waarderingsniveaus ingedeeld als niveau 2.

De marktwaarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsinstellingen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van het niet-beursgenoteerde aandeel per balansdatum.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden betreffen participaties in beleggingsinstellingen welke zijn gewaardeerd op reële waarde zijnde de beurswaarde van de onderliggende stukken. Het waarderingsniveau van deze beleggingen kan worden geclassificeerd als niveau 2. De waarde van de participaties wordt bepaald op basis van de marktwaarde van de onderliggende stukken.

Waardering van hypothecaire leningen vindt plaats op basis van kostprijs minus de aflossingen.

De lopende interest op vastrentende waarden wordt gepresenteerd als onderdeel van de marktwaarde van de vastrentende waarden.

In de portefeuille vastrentende waarden zijn derivaten begrepen ten behoeve van de afdekking van het renterisico. Voor het afdekken van het renterisico worden interest rate swaps en futures gebruikt. Interest rate swaps worden gewaardeerd op marktwaarde, die is gebaseerd op de contante waarde van de verwachte kasstromen, onder aftrek van op de balansdatum eventueel verdiende respectievelijk verschuldigde interest. Futures worden gewaardeerd op marktwaarde. De marktwaarde wordt bepaald aan de hand van de notering op een beurs of een andere gereguleerde markt.

Bruikleen van beleggingen

Enkele vermogensbeheerders hebben de contractuele mogelijkheid om beleggingen tijdelijk in bruikleen te geven. Als zekerheid ontvangen de beheerders een onderpand dat de waarde van de uitgeleende stukken (meer dan) volledig dekt.

Herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het pensioenfonds. Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

Vorderingen uit hoofde van beleggingen

De vorderingen uit hoofde van beleggingen worden opgenomen tegen de nominale waarde. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel met een looptijd korter dan twaalf maanden. Zij worden onderscheiden van Liquide middelen beschikbaar voor beleggingen. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Eventuele rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen. Het jaarresultaat zal, na de mutatie van het premiedepot, toegevoegd of onttrokken worden aan de algemene reserve.

De statutaire reserves en de overige wettelijke reserves die het pensioenfonds conform artikel 2:389 BW en artikel 2:390 BW vormt, blijken op grond van artikel 2:373 lid 1 BW afzonderlijk uit de balans.

Het premiedepot is een reserve die wordt gevormd uit het verschil tussen de kostendekkende premie en de feitelijke premie. De mutatie van het premiedepot wordt gefinancierd vanuit de premie en het beleggingsresultaat van het fonds. Het premiedepot kan niet negatief worden. Het premiedepot is een reserve die niet meegenomen wordt in de berekening van de dekkingsgraad.

Door het pensioenfonds is besloten geen herwaarderingreserve (conform artikel 2:390 lid 1 BW) op te nemen omdat dit op grond van artikel 146 van de Pensioenwet niet verplicht is voor pensioenfondsen.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (VPV) wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur per 31 december 2018 zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt. In deze rentetermijnstructuur is voor de looptijden vanaf 20 jaar gebruik gemaakt van de zogenaamde Ultimate Forward Rate-methode.

Bij de berekening van de VPV is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of de opgebouwde pensioenaanspraken worden geïndexeerd. Alle per balansdatum bestaande indexatiebesluiten zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige pensioenopbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt rekening gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De VPV is gebaseerd op de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- De gehanteerde marktrente die gebaseerd is op de rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB, rekening houdend met de verschillende looptijden van de uitkeringen.
- Overlevingstafels, te weten de AG-Prognosetafel 2018 inclusief Willis Towers Watson ervaringssterfte. In 2017 is de prognosetafel 2016 inclusief ervaringssterfte gehanteerd.
- Hantering van voorwaardelijke toeslagverlening van de pensioenverplichtingen. Het pensioenfonds streeft naar toeslagverlening voor de actieve en inactieve deelnemers op basis van de "prijsindex". Het maximum van het pensioensalaris is mede afhankelijk gesteld van de prijsindex als gedefinieerd in het pensioenreglement. Het pensioensalaris van vervroegd uitgetreden en arbeidsongeschikten wordt aangepast aan de hand van de loonindex. Daarbij wordt voor bepaling van de pensioengrondslag de laatst geldende franchise gehanteerd. De onvoorwaardelijke toeslagen voor de WAO-hiaatregeling zijn wel in de technische voorzieningen opgenomen.
- Voor iedere deelnemer wordt ongeacht de burgerlijke staat een voorziening pensioenverplichting ter zake van het partnerpensioen aangehouden.
- Kostenopslag ter grootte van 2,5 % van de VPV (2017 2,5%) in verband toekomstige administratie- en excassokosten.
- Er is sprake van voortzetting van de pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid. Voor volledig en duurzame arbeidsongeschikten is sprake van vrijstelling van premiebetaling. Voor de overige arbeidsongeschikten geldt de normale pensioenpremie.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking zijn schulden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waardingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan hen in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waarde wijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden kosten die verband houden met het beheer van het vermogen verrekend met de desbetreffende vermogensbeheerders.

Verrekening van kosten

De directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend met de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies en valutaverschillen.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Rentetoevoeging en indexatie

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur (berekend op basis van de UFR-methodiek) van interbancaire swaps primo boekjaar. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

De toeslag voor indexatie wordt pas in de staat van baten en lasten opgenomen nadat een bestuursbesluit is genomen

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Uitkeringen en kosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Wijziging marktrente en overige grondslagen

Het effect van de aanpassing van de marktconforme rekenrente en overige actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslaggevingsperiode in de staat van baten en lasten opgenomen.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Overige baten en lasten in de actuariële sfeer worden toegekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers betreft de wijzigingen in de waarde van de technische voorziening voor risico deelnemers.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdracht van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Toelichting op de balans per 31 december 2018

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

De volgende tabel geeft het verloop van de beleggingen weer.

(x € 1.000,-)

	Vastgoed - beleggingen	Aandelen	Vastrentende - waarden	Totaal
2018				
Stand per 1 januari	45.980	162.614	293.489	502.083
Aankopen	4.995	44	4.871	9.910
Verkopen	-4.067	-	-1	-4.068
Waardeontwikkeling	-1.067	-9.620	4.327	-6.360
Stand per 31 december	45.841	153.038	302.686	501.565
2017				
Stand per 1 januari	43.649	157.422	277.584	478.655
Aankopen	5.240	34	29.620	34.894
Verkopen	-5.262	-11.700	-10.601	-27.563
Waardeontwikkeling	2.353	16.858	-3.115	16.096
Stand per 31 december	45.980	162.614	293.488	502.082

Specificatie van beleggingen:

(x € 1.000,-)

Vastgoedbeleggingen	31-12-2018	31-12-2017
Niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingsfondsen	45.841	45.980
Totaal	45.841	45.980

Waardering van hypothecaire leningen vindt plaats op basis van kostprijs minus de aflossingen.

(x € 1.000,-)

Aandelen	31-12-2018	31-12-2017
Niet-beursgenoteerde aandelenbeleggingsfondsen:		
Opkomende markten	23.295	25.151
Ontwikkelde markten	129.743	137.463
Totaal	153.038	162.614

De waardering van de participaties in aandelenfondsen zijn afgeleid van de beurswaarde van de onderliggende aandelen.

<i>(x € 1.000,-)</i>		
Vastrentende waarden	31-12-2018	31-12-2017
Niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen		
Hypothecaire leningen	26.467	25.908
Vastrentende waarden lange duratie	136.313	128.040
Vastrentende waarden korte duratie	139.906	139.540
Totaal	302.686	293.488

De participaties in vastrentende waarden zijn gewaardeerd op reële waarde zijnde de beurswaarde van de onderliggende stukken.

Het fonds heeft geen beleggingen in de premie bijdragende ondernemingen. Het is twee vermogensbeheerders toegestaan gebruik te maken van security lending. Ultimo 2018 was de waarde van de uitgeleende beleggingen € 0,1 miljoen (2017 0,1 miljoen) Voor de afdekking van het renterisico maken vermogensbeheerders gebruik van derivaten. De waarde van deze derivaten zijn begrepen in het fonds met een lange duratie. De waarde van de derivaten bedroeg ultimo 2018 2,7 miljoen (2017 -/€ 0,1miljoen).

2. Vorderingen en overlopende activa

<i>(x € 1.000,-)</i>		
	31-12-2018	31-12-2017
Vorderingen uit hoofde van waardeoverdrachten	224	57
Vorderingen op vermogensbeheerders	135	5.091
Vorderingen uit herverzekeringen	192	15
Vorderingen op sponsors	4	2
Overige vorderingen	14	-
Totaal	569	5.165

De toename in de vorderingen uit hoofde van waardeoverdrachten kan verklaard worden uit een groter aantal lopende overdrachten als gevolg van de groei van het aantal deelnemers.

De post vorderingen uit herverzekeringen heeft betrekking op claims op de herverzekeraar uit hoofde van het contract voor de overlijdensrisicoverzekering.

De vorderingen op vermogensbeheerders heeft betrekking nog te ontvangen kortingen op de beheer fee. Het bedrag over 2017 had voor € 5.000 betrekking op de afwikkeling van een transactie in het kader van de beleggingen in Nederlandse hypotheek. Alle vorderingen hebben een looptijd korter dan 1 jaar.

De reële waarde benadert de boekwaarde van de vorderingen.

Vorderingen op sponsors zijn onderdeel van andere activa. Een specificatie hiervan luidt als volgt:

<i>(x € 1.000,-)</i>		
	31-12-2018	31-12-2017
Technische Unie B.V.	4	2
Totaal	4	2

3. Liquide middelen

	(x € 1.000,-)	
	31-12-2018	31-12-2017
Liquide middelen	5.104	2.368
Totaal	5.104	2.368

De liquide middelen staan vrij ter beschikking. Daarnaast heeft het fonds een kredietfaciliteit afgesloten bij Otra N.V. Deze faciliteit heeft tot doel om bij transacties een eventueel verschil tussen aan- en verkoopdag te overbruggen. In 2018 is geen gebruik gemaakt van deze kredietfaciliteit.

4. Stichtingskapitaal en reserves

De wettelijke en statutaire reserves zijn in 2018 gedaald van € 70,1 miljoen naar € 49,2 miljoen. De hoogte van de reserves bevindt zich onder het wettelijk vereiste niveau, er is sprake van een reservetekort. Zolang er nog sprake is van een reservetekort is het fonds verplicht een herstelplan op te stellen.

Wettelijke en statutaire reserves:

	(x € 1.000,-)	
	31-12-2018	31-12-2017
Stand per 1 januari	70.071	48.936
Bestemming saldo van baten en lasten	-20.897	21.135
Totaal	49.174	70.071

Premiedepot

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Stand per 1 januari	1.749	3.458
Bestemming saldo van baten en lasten:	-	
Onttrekking ten behoeve van pensioenopbouw	-1.749	-1.737
Dotatie vanuit resultaat op premie	-	-
Dotatie vanuit beleggingsrendement	-	28
Stand per 31 december	-	1.749

De CDC-regeling kent een vaste premie voor een periode van 5 jaar. Als de premie hoger is dan de kostendeckende premie wordt het meerdere toegevoegd aan het premiedepot. Als de premie lager is dan benodigd wordt het depot aangewend ter financiering van de pensioenopbouw. De maximale omvang van het depot bedraagt € 10,0 miljoen. Het depot is een bestemmingreserve en wordt derhalve niet meegenomen in de berekening van de reservepositie.

Het aanwezige vermogen ten opzichte van de wettelijke vereisten kan als volgt worden geïllustreerd:

	<i>(x € 1.000,-)</i>	
	31-12-2018	31-12-2017
Minimaal vereist eigen vermogen	19.218	18.147
Vereist eigen vermogen	88.007	81.413
Aanwezig eigen vermogen	49.174	70.071
Reservepositie	-38.833	-11.342

Het aanwezige vermogen is lager dan het vereiste vermogen, daarmee is er per 31 december 2018 sprake van een reservetekort.

Solvabiliteit en dekking

	<i>(x € 1.000,-)</i>	
	31-12-2018	31-12-2017
Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)	19.218	18.147
Vereist eigen vermogen (excl. MVEV)	68.789	63.266
Totaal	88.007	81.413

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan worden gekarakteriseerd als ontoereikend.

De dekkingsgraad is de verhouding tussen het vermogen en de verplichtingen van het fonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de laatste 12 maanden.

De nominale dekkingsgraad en de samenstelling, kan als volgt worden geïllustreerd.

Nominale dekkingsgraad

	<i>(x € 1.000,-)</i>	
	31-12-2018	31-12-2017
Pensioenvermogen	506.493	502.143
Voorziening pensioenverplichtingen	457.319	432.072
Dekkingsgraad	110,8%	116,2%
Beleidsdekkingsgraad	116,3%	115,4%

De reële dekkingsgraad is de verhouding tussen het vermogen en de volledig voor prijsinflatie geïndexeerde verplichtingen. Het onderstaande overzicht illustreert de reële dekkingsgraad.

Reële dekkingsgraad

	<i>(x € 1.000,-)</i>	
	31-12-2018	31-12-2017
Pensioenvermogen	506.493	502.143
Voor prijsinflatie geïndexeerde voorziening	655.812	645.035
Reële dekkingsgraad basis	94,9%	93,7%
Toeslagruimte	25%	33%

De dekkingsgraad in de bovenstaande tabellen is berekend zonder rekening te houden met het premiedepot.

Bij de bepaling van de reële dekkingsgraad is rekening gehouden met het toekomst bestendig indexeren, en het contant maken van de kasstromen uit indexatie tegen het verwacht rendement op aandelen.

Herstelplan

Omdat het vermogen niet aan de vereisten van De Nederlandsche Bank voldoet heeft het fonds een herstelplan ingediend. Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van de dekkingsgraad in 2018 ten opzichte van de verwachting volgens het herstelplan 2018.

	Verwacht	Werkelijk
Dekkingsgraad per 1 januari 2018	116,2%	116,2%
Premiebijdragen	0,1%	0,1%
Uitkering	0,4%	0,4%
Toeslagverlening per 1 januari 2019	0,0%	-1,4%
Wijziging rentetermijnstructuur	0,0%	-4,5%
Beleggingsresultaten	2,4%	-0,3%
Overig	0,0%	0,3%
Dekkingsgraad per 31 december 2018	119,1%	110,8%
Vereist eigen vermogen	118,8%	119,2%

Omdat de beleidsdekkingsgraad ultimo 2018 zich onder het niveau van het vereist eigen vermogen bevond heeft het fonds in maart 2019 een nieuw herstelplan bij De Nederlandsche Bank ingediend. Volgens het herstelplan 2019 zal de beleidsdekkingsgraad eind 2023 hoger zijn dan het vereist eigen vermogen. Met andere woorden eind 2023 komt er een einde aan de situatie van reservetekort. Volgens het plan zal de beleidsdekkingsgraad ultimo 2019 uitkomen op ongeveer 112,3%. Op 23 mei 2019 heeft DNB met het herstelplan ingestemd. In het onderstaande overzicht de beleidsdekkingsgraad primo en ultimo 2018, verwacht en realisatie.

	2018	Verwacht
Beleidsdekkingsgraad primo boekjaar	115,4%	115,4%
Beleidsdekkingsgraad ultimo boekjaar	116,3%	117,8%

Uit het herstelplan blijkt dat het fonds voldoende capaciteit heeft om binnen een periode van 10 jaar aan de vereisten van De Nederlandsche Bank te voldoen. Er is geen sprake van het toepassen van een korting. Het herstelplan wordt jaarlijks geëvalueerd. Als de actuele beleidsdekkingsgraad niet aan de vereisten van DNB voldoet moet een nieuw herstelplan, met een looptijd van 10 jaar, worden opgesteld.

5. Voorziening pensioenverplichtingen

De technische voorzieningen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	(x € 1.000,-)	
	31-12-2018	31-12-2017
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	224.516	213.054
Gewezen deelnemers	51.466	48.652
Pensioengerechtigden	176.245	167.998
Herverzekering Voorziening WIA excedent	9	15
Toeslagverlening per 1 januari	5.083	2.041
Collectieve omzetting naar pensioenleeftijd 68	-	312
Totaal	457.319	432.072

De mutatie van +/- € 25,2 miljoen wordt voor het grootste deel veroorzaakt door een wijziging in de marktrente en de verleende toeslag per 1 januari 2019. De mutatie wordt in het onderstaande overzicht geïllustreerd.

	2018	2017
Stand per 1 januari	432.072	430.188
Toevoeging pensioenopbouw	15.248	15.862
Rentetoevoeging	-1.128	-959
Benodigd voor toeslagen	5.083	2.041
Mutaties overdrachten van rechten	3.410	1.379
Vrijval voor pensioenuitkeringen	-11.492	-10.947
Vrijval voor pensioenuitvoeringskosten	-287	-274
Wijziging marktrente	19.533	-5.605
Wijziging overlevingsgrondslagen	-4.782	-
Reglementswijzigingen en conversies	-426	312
Overige mutaties	88	75
Stand per 31 december	457.319	432.072

De onderstaande tabel illustreert de geeft een overzicht van de aantallen deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

	31-12-2018	31-12-2017
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	2.263	2.168
Gewezen deelnemers	1.431	1.368
Pensioengerechtigden	1.496	1.465
Totaal	5.190	5.001

(x € 1.000,-)

Arbeidsongeschikten hebben onder voorwaarden recht op een WIA excedent uitkering. Het fonds heeft hiervoor een verzekering afgesloten. De uitkering die het fonds van de verzekeraar ontvangt wordt via de werkgever betaald aan de betreffende deelnemer. De vordering van het fonds op de verzekeraar is opgenomen onder de vorderingen.

Voorziening voor kosten

In de technische voorzieningen is een opslag opgenomen voor uitvoeringskosten. Als de uitvoeringsovereenkomst wordt opgezegd zou de opslag voldoende moeten zijn om de uitvoering van de regeling voort te zetten. Indien het fonds de uitvoeringskosten zelfstandig zou moeten dragen zou deze voorziening onvoldoende zijn. De voorziening voor kosten bedraagt 2,5% van de Technische Voorzieningen.

Pensioenregeling

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 68 jaar. Het opbouwpercentage wordt jaarlijks vastgesteld, uitgangspunt hierbij is dat de beschikbare ruimte in de premie wordt gebruikt voor de opbouw van pensioen. De pensioengrondslag is gelijk aan 12 maal het op 1 januari van ieder jaar geldende vaste maandsalaris vermeerderd met vakantietoelage en de eventuele vaste toeslagen, vermindert met een franchise. Het maximumjaarsalaris dat voor berekening van de pensioengrondslag in aanmerking wordt genomen bedroeg in 2018 € 105.075; in 2018 bedroeg de franchise € 16.000. Tevens bestaat er recht op partner- en wezenpensioen. Deelname aan de pensioenregeling is mogelijk vanaf 21 jaar. Jaarlijks beslist het bestuur over de mate waarin toeslagen op de opgebouwde aanspraken worden toegekend. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet wordt de pensioenregeling gekwalificeerd als een uitkeringsovereenkomst.

Prepensioenregeling

Voor een (beperkte) statische groep van medewerkers van aangesloten werkgevers bestaat nog een prepensioenregeling. Dit is een uitkeringsovereenkomst op basis van eindloon. Binnen de regeling vindt geen pensioenopbouw meer plaats.

Toeslagverlening

De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks door het bestuur vastgesteld en is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Er bestaat geen recht op toeslagen. Bovendien wordt er door het pensioenfonds geen reserve aangehouden om in de toekomstige toeslagen te kunnen toekennen. De toeslagen worden derhalve gefinancierd uit de groei van het vermogen ten opzichte van de verplichtingen, overeenkomend met variant D.1 uit de toeslagenmatrix (zoals opgenomen in de Regeling Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling in verband met de invulling van het begrip consistentie en aanpassing van de toeslagenmatrix).

Met betrekking tot de mate van de feitelijke toekenning hanteert het bestuur de onderstaande beleidsstaffel als leidraad. Deze staffel geldt slechts als uitgangspunt; bij de jaarlijkse besluitvorming zal het bestuur relevante omstandigheden (zoals economische vooruitzichten en verwachte bestandsontwikkeling) in ogenschouw nemen.

Beleidsdekkingsgraad	
< 110%	Geen indexatie
> 110% < +/-125 - 130%	Toeslagverlening pro rato. Na toeslagverlening moet de DG groter of gelijk zijn aan 110%. De toeslag moet toekomstbestendig zijn.
> +/-125 - 130%	Volledige toeslag Mogelijk inhaaltoeslag, maximaal 1/5 ^e van het beschikbare vermogen mag worden ingezet

De inhoud van de beleidsstaffel luidt als volgt:

- Indien het totale pensioenvermogen groter is dan de nominale Technische Voorziening vermeerderd met het vereist eigen vermogen kan een volledige toeslag worden toegekend; de toeslag wordt evenwel beperkt ingeval deze niet eveneens in de toekomst toegekend kan worden.
- Indien het totale pensioenvermogen kleiner is dan 110,0% van de nominale Technische Voorziening, wordt er geen toeslag verleend.
- Voor tussenliggende waarden van het pensioenvermogen wordt de mate van toeslag pro rata vastgesteld, met dien verstande dat de indexaties ook in de toekomst toegekend moeten kunnen worden.
- Indien het pensioenvermogen hoger is dan de grens voor volledige toeslagverlening kan het meerdere, binnen de wettelijke kaders, worden aangewend voor het verlenen van een extra toeslagen (inhaaltoeslag).

Feitelijke toekenning van toeslagen zal altijd eerst plaatsvinden na een daartoe door het bestuur genomen besluit. De besluitvorming over de hoogte van de feitelijke toeslagverlening per 1 januari (opvolgend aan het einde van het kalenderjaar) vindt plaats in de laatste bestuursvergadering voorafgaand aan het einde van het kalenderjaar. Op basis van de uitkomsten van de beleidsstaffel, wordt door het bestuur – nadat alle overige relevante omstandigheden in ogenschouw zijn genomen – een besluit genomen over de mate van toeslagverlening. Hierbij kijkt het bestuur onder andere naar het verloop van de dekkingsgraad gedurende het jaar en wordt tevens rekening gehouden met de economische vooruitzichten voor de aankomende korte termijn. Bovendien wordt er rekening gehouden met de (absolute) hoogte van de procentuele prijsstijging in dat jaar.

In lijn met de toeslagenmatrix is het (voorwaardelijke) toeslagbeleid vastgelegd in het pensioenreglement. Met betrekking tot de communicatie aan de deelnemers zal het pensioenfonds in alle communicatie-uitingen ten aanzien van de rechten van deelnemers de voorgeschreven formuleringen hanteren met betrekking tot de inhoud van de pensioenregeling respectievelijk over de toekenning van toeslagen.

6. Overige schulden en overlopende passiva

De overige passiva worden gevormd door de volgende onderdelen:

	31-12-2018	31-12-2017
		(x € 1.000,-)
Waardeoverdrachten	227	57
Pensioenuitkeringen	3	-
Crediteuren	109	28
Loonheffing/premie Zorgverzekeringswet	253	233
Advies- en controlekosten	105	384
Overige schulden overlopende passiva	23	21
Diverse schulden	25	5.000
Totaal	745	5.723

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar. De post loonheffing en premie zorgverzekeringswet heeft betrekking op de ingehouden loonheffing en premie over de maand december. In januari is dit bedrag afgedragen.

De post advieskosten vermogensbeheer heeft voor het grootste deel betrekking op de verschuldigde performance fee.

De post diverse schulden (2017) betreft een kasgeld lening van Otra N.V. Deze lening is aangegaan in verband met de beleggingen in het Nederlandse Hypotheken Fonds en is bedoeld om de periode tussen de verplichting tot storten en de ontvangst van middelen uit verkoop van beleggingen te overbruggen. De vordering resulterende uit de verkoop van beleggingen is verantwoord onder de activa. Deze post is medio januari 2018 afgewikkeld.

7. Risicobeheer

Beleid en risicobeheer

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de verplichtingen. Het risico dat deze doelstelling niet gehaald kan worden, solvabiliteitsrisico, is daarmee het grootste risico. Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van risico's:

- ALM-beleid en duratie matching
- Financieringsbeleid
- Indexatiebeleid
- Herverzekeringsbeleid
- Toeslagbeleid
- Kortingsbeleid

Welke beleidsinstrumenten het bestuur inzet wordt bepaald op basis van analyses van de te verwachten toekomstige ontwikkelingen van de verplichtingen versus de ontwikkelingen van de financiële markten. Voor deze studies wordt onder andere een ALM-studie gebruikt. Een ALM-studie analyseert de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

Op basis van de resultaten van de analyses stelt het bestuur beleggingsrichtlijnen vast waarop het beleggingsbeleid wordt gebaseerd. De beleggingsrichtlijnen geven de normen en grenzen weer waarbinnen het

beleggingsbeleid moet worden uitgevoerd en richten zich op het beheersen van de belangrijkste (beleggings-) risico's.

De beleggingscommissie monitort op maandbasis de ontwikkeling van de beleggingsportefeuille ten opzichte van de pensioenverplichtingen. Binnen het kader van het beleggingsplan heeft de beleggingscommissie het mandaat om de portefeuille waar nodig bij te sturen. Hierbij wordt gekeken naar de ontwikkeling van de dekkingsgraad, het risicoprofiel, mate van renteafdekking, oorzaken van de afwijkingen, vermogensbeheerders en de marktverwachtingen.

Risico

Het fonds onderkent de noodzaak om in de beleggingen risico te nemen om aan de doelstellingen te kunnen voldoen. Maatstaf voor het risico in de portefeuille is de "tracking error". De hoogte van de tracking error geeft een indicatie van de verwachte afwijking van het rendement van de beleggingen ten op zicht van de waardeontwikkeling van de verplichtingen. Op basis van de ALM-studie is een strategische tracking error vastgesteld van 8% met een bandbreedte van plus of minus 2%. De bandbreedte is richtinggevend voor het beleid en geen harde onder- of bovengrens.

De vereiste dekkingsgraad geldt als een maatstaf voor het korte termijn risico. Strategische is een niveau voor de vereiste dekkingsgraad vastgesteld van 119%. Voor de vereiste dekkingsgraad geldt een marge van plus of minus 5%.

	Strategisch	Minimum	Maximum
Tracking error	8%	6%	10%
Vereist Eigen Vermogen	119%	114%	124%

De actuele vereiste dekkingsgraad is in de laatste maanden van 2018 rond de strategische waarden uitgekomen. In de perioden daarvoor heeft de actuele waarde boven de strategische waarden gelegen. De tracking error lag per jaareinde meer dan 2% boven de strategische waarde.

	Strategisch	31-12-2018
Tracking error	8%	11%
Vereist eigen vermogen	119,0%	119,2%

De daling van het vereist eigen vermogen is te verklaren uit de ontwikkeling van de waarde van de beleggingen. Het risicoprofiel is vrijwel het gehele jaar groter geweest dan strategisch. Gezien de verwachtingen met betrekking tot de ontwikkelingen op de financiële markten zijn er geen aanpassingen in de tactische mix uitgevoerd. Op basis van de resultaten van de ALM-studie 2018 en de uitwerking daarvan in het beleggingsplan 2019 wordt het strategische risicoprofiel gewijzigd.

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het fonds is het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt bepaald aan de hand van algemene normen en op basis van normen die door de toezichthouder worden opgelegd. Als de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt bestaat het risico dat de pensioenopbouw beperkt moet worden of dat het fonds de verworven aanspraken en pensioenrechten vermindert.

Om het solvabiliteitsrisico te verminderen dient het fonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang

van deze buffers wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze bevat een kwantificering van het beleid van het bestuur ten aanzien van de fonds specifieke risico's.

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
S1 Renterisico	12.483	12.711
S2 Aandelen en vastgoed	64.437	60.356
S3 Valutarisico	21.490	20.300
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	21.825	18.013
S6 Verzekeringstechnisch risico	13.483	12.697
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actiefbeheer risico	7.032	6.465
Diversificatie effect	-52.743	-49.129
Totaal vereiste buffers	88.007	81.413
Voorziening pensioenverplichtingen	457.319	432.072
Vereist vermogen	545.326	513.485
Aanwezig pensioenvermogen	506.493	502.143
Tekort/ Surplus	-38.833	-11.342

De verschillende soorten risico's uit de voorgaande tabel worden als volgt nader toegelicht.

Marktrisico (S1-S4)

Het marktrisico is te splitsen in het renterisico, valutarisico en prijsrisico. De beleggingsdoelstellingen bepalen de strategie van het fonds met betrekking tot de beleggingsrisico's.

Renterisico (S1)

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de verplichtingen verandert als gevolg van veranderingen in de marktrente.

Omdat de verplichtingen een langere looptijd hebben dan de vastrentende waarden is de gevoeligheid voor wijzigingen van de marktrente niet gelijk voor de vastrentende waarden en de verplichtingen. Om het effect van dit risico te beperken heeft het bestuur het renterisico strategisch voor 60% van de verplichtingen afgedekt door te beleggen in het NNIP Long Duration Fund. Wijzigingen in de rente hebben hierdoor nog voor het ongedekte deel van 40% van de verplichtingen effect op de dekkingsgraad. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. Het verschil in de rentegevoeligheid kan als volgt worden geïllustreerd:

	2018	2017
Duration vastrentende waarden (voor derivaten)	6,8	6,5
Duration vastrentende waarden (na derivaten)	14,0	15,4
Duration verplichtingen	19,2	18,8

Door het afdekken van het renterisico wordt het verschil in de rentegevoeligheid van verplichtingen en vastrentende waarden verminderd. Een wijziging in de rente heeft tot gevolg dat beide elementen in dezelfde richting bewegen. Doordat de basis voor de berekening verschilt in grootte is het effect op de dekkingsgraad niet neutraal.

Het bestuur heeft een bandbreedte vastgesteld waarbinnen de afdekking van het renterisico zich moet bevinden. De actuele afdekking bevindt zich tegen de ondergrens van de bandbreedtes. Het bestuur is voornemens de actuele afdekking op strategisch niveau te brengen als de rente een triggerniveau van 1,6% bereikt (30-jaars swaprente).

	Strategisch	Ondergrens	Bovengrens	31-12-2018
Afdekking renterisico	60,0%	50,0%	75,0%	52,2%

De actuele stand van de afdekking van het renterisico is berekend op basis van de zuivere rente per jaareinde.

Prijrisico (S2)

Het prijsrisico is het risico dat de waarde van de aandelen in zakelijke waarden verandert door wijzigingen in de prijzen. Wijzigingen in de marktomstandigheden hebben altijd direct invloed op het beleggingsresultaat omdat alle beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde waarbij waarde wijzigingen direct worden verwerkt in het saldo van baten en lasten.

Het fonds brengt het risico terug tot aanvaardbare waarden door spreiding in de beleggingen aan te brengen in landen, regio's, beleggingsstijlen en categorieën.

De regiospreiding kan als volgt worden toegelicht:

	2018	2017
Europa ex- United Kingdom	27.106	31.311
United Kingdom	13.402	13.084
Emerging Markets	23.443	27.069
Pacific	8.840	11.730
World (developed)	73.909	72.704
Overige	6.338	6.716
Totaal	153.038	162.614

(x € 1.000,-)

Valutarisico (S3)

Voor beleggingen in vreemde valuta loopt het fonds het risico dat de waarde van de beleggingen wijzigt door veranderingen in de valutakoersen. Dit risico wordt beperkt door in de Eurozone te beleggen en deels door beleggen in fondsen inclusief een valuta afdekking. Het fonds loopt valutarisico voor zover het belegt in fondsen zonder valuta afdekking.

Het volgende overzicht illustreert de exposure in vreemde valuta zonder valuta afdekking:

(x € 1.000,-)

	2018		2017	
	€	% van het totale vermogen	€	% van het totale vermogen
Aandelen	132.403	26.1%	139.024	27,7%
Vastrentende waarden	36.503	7.2%	41.113	8,2%
Onroerend goed	31.866	6.3%	28.773	5,7%
	200.772	39.6%	208.910	41,6%

De exposure naar vreemde valuta is iet lager geworden. Een deel van het valutarisico is door de vermogensbeheerders afgedekt middels valuta hedges. Er resteert een exposure naar vreemde valuta van € 120 miljoen 24% van het beheerd vermogen; 2017: € 129 miljoen 25% van het beheerd vermogen) als de hedges in aanmerking worden genomen.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds potentiële vorderingen heeft. Hierbij kan gedacht worden aan partijen die obligatieleningen uitgeven.

Het bestuur beperkt dit risico door in de mandaten voor de vermogensbeheerders op te nemen dat hoofdzakelijk in hoogwaardige bedrijven en overheden mag worden belegd. Het bestuur heeft geen harde grenzen gesteld aan de omvang van de portefeuille en het kredietrisico dat daarin is begrepen omdat de afdekking van het renterisico in dit deel van de portefeuille plaatsvindt kunnen veranderingen in de portefeuille ongewenste consequenties hebben voor het niveau van afdekking.

In de onderstaande tabel wordt een uitsplitsing gegeven van de obligatieportefeuille naar risicocategorie (volgens S&P).

(x € 1.000,-)

	31-12-2018		31-12-2017	
	€	%	€	%
AAA	81.109	26,8%	82.177	28,0%
AA	87.463	28,9%	85.405	29,1%
A	60.832	20,1%	40.794	13,9%
BBB	52.358	17,3%	70.731	24,1%
Lager dan BBB	1.816	0,6%	4.402	1,5%
Zonder risicocategorie	19.108	6,3%	9.979	3,4%
Totale waarde van de portefeuille	302.686	100,0%	293.488	100,0%

Uit het bovenstaande overzicht blijkt dat het aandeel van beleggingen met een lagere kredietwaardigheid is toegenomen in de portefeuille. De buffer die voor kredietrisico moet worden aangehouden is hierdoor +/- € 4 miljoen hoger dan in 2017.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds uitsluitend belegd bij partijen waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel

functioneert. Dit functioneren wordt door het bestuur actief gecontroleerd aan de hand van de daartoe beschikbare rapportages. Hiervan zijn de maandelijks rapportages van elke vermogensbeheerder een voorbeeld. Daarnaast worden ook de periodieke SSAE 16/ ISAE 3402-rapportages geanalyseerd op een aantal specifieke punten.

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Lang leven risico

Het bestuur houdt rekening met de wetenschap dat mensen een steeds hogere levensverwachting hebben. Om de levenskansen van de groep verzekerden juist in te schatten, wordt gebruik gemaakt van de meest recente prognosetafels van het Actuarieel Genootschap. Voor het verslagjaar is gebruik gemaakt van de prognosetafels 2018. Verder wordt er bij de gehanteerde levensverwachting vanuit gegaan dat de werkende populatie langer zal leven dan de gemiddelde bevolking van Nederland. De gehanteerde levenskansen worden daarom gecorrigeerd voor de zogenoemde Willis Towers Watson 2018 ervaringssterfte.

Kort leven risico

Het kort leven risico is het risico dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een partnerpensioen moet toekennen waarvoor het geen voorzieningen heeft getroffen. Het overlijdensrisico van de actieve deelnemers is overgedragen aan een verzekeraar door een volledige herverzekering.

Liquiditeitsrisico (S7)

Het liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs omgezet kunnen worden in liquide middelen, waardoor het fonds niet aan de korte termijn verplichtingen kan voldoen. Het liquiditeitsrisico van het fonds is beperkt:

- het premievolume overtreft de liquiditeitsbehoefte voor de uitkeringen;
- het pensioenfonds belegt vrijwel alleen in fondsen die dagelijks opvraagbaar zijn.

Voor de beleggingen in niet beursgenoteerd vastgoed en Nederlandse hypotheekn geldt dat deze niet op korte termijn liquide zijn te maken. De omvang van deze beleggingen was per jaareinde € 33,2 miljoen.

Concentratierisico (S8)

Grote posten kunnen leiden tot concentratierisico. Het fonds mitigeert dit risico door de beleggen te spreiden over verschillende beleggingscategorieën, vermogensbeheerders die verschillende beleggingsstrategieën hebben, regio's, landen, valuta, etc.

Het onderstaande overzicht vermeldt de concentratierisico's voor zover deze groter zijn dan 5% van de totale beleggingsportefeuille. De concentratierisico's zijn bepaald op basis van de look-through informatie van de vermogensbeheerders.

	Waarde in €	Percentage van de totale portefeuille
Vastrentende waarden:		
Frankrijk	45.123	9,0%
Duitsland	31.140	6,2%
Verenigde Staten	26.646	5,3%
Zakelijke waarden:	-	-
Onroerend goed:	-	-

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de pensioen- en beleggingsactiviteiten, als gevolg van niet afdoende of falende interne processen, menselijk gedrag en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen. Dit risico wordt beheerd door het aanstellen van professionele uitvoeringsorganisaties met voldoende gekwalificeerde medewerkers en adequate functiescheiding binnen de uitvoeringsorganisaties.

Rapportages over de werkingen van de AO/IC bij de vermogensbeheerders opgesteld door onafhankelijke instellingen (ISAE of vergelijkbare verklaringen) gecombineerd met due diligence onderzoeken door de adviseur geven het bestuur voldoende comfort met betrekking tot dit risico.

Actief beheer risico (S10)

Het actief beheer risico heeft betrekking op de ruimte in het selectie en allocatie beleid om af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark. De tracking error over 2018 was 11,0% (2017: 10,7%). De tracking error lag ultimo 2018 boven de bandbreedtes (6% - 10%).

Overige risico's

Indexatierisico

Het fonds streeft ernaar om de opgebouwde pensioenaanspraken en ingegane pensioenen jaarlijks te indexeren ten einde waardevast te blijven. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in rente, rendement, looninflatie en demografie. Het toeslagbeleid is voorwaardelijk.

De toeslagruimte geeft aan welk gedeelte van de prijsinflatie risicovrij afgedekt kan worden. Bij het bepalen van de toeslagruimte wordt gekeken naar de financiële positie in relatie tot de nominale en de volledig met de prijsinflatie geïndexeerde verplichtingen. De waarde van de geïndexeerde verplichtingen is vastgesteld uitgaande van een reële rente afgeleid uit de inflatieswapmarkt. Ultimo 2018 bedroeg de toeslagruimte 25% (2017: 33%).

Indexatie wordt gefinancierd vanuit het rendement van het fonds. Om dit rendement te kunnen behalen moet risico worden genomen. Het bestuur streeft naar een optimale verhouding tussen risico en rendement gegeven de samenstelling van het deelnemersbestand. Bij de bepaling van de risicohouding zijn de sociale partners nauw betrokken. De risicohouding is het uitgangspunt voor de ALM-studies waarmee het bestuur inzicht verkrijgt in een optimale risico-rendementsverhouding.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Derivaten

Voor zover dat binnen de grenzen van het beleggingsbeleid past kunnen de vermogensbeheerders die het fonds heeft aangesteld gebruik maken financiële derivaten. De gebruikte derivaten hebben als voornaamste risico het kredietrisico. Dit risico wordt beperkt door de wettelijke eisen aan het stellen van onderpand. Het fonds gebruikt derivaten voor de afdekking van het renterisico. Deze afdekking wordt vormgegeven door middel van renteswaps binnen 1 van de portefeuilles voor vastrentende waarden.

De vermogensbeheerders maken onder andere gebruik van:

- futures: beursgenoteerde instrumenten waarmee posities kunnen worden gewijzigd;
- renteswaps: contracten waarmee de verplichtingen worden aangegaan voor het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale som;
- valutatermijncontracten: contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het kopen of verkopen van valuta tegen een vooraf vastgestelde prijs op een vooraf vastgestelde datum.

De totale waarde van de contracten bedroeg ultimo 2018 -/- 2,7 miljoen (2017: -/ € 0,1 miljoen).

Enkele vermogensbeheerders hebben de contractuele mogelijkheid om tijdelijk aandelen uit te lenen. Voor het tijdelijk uitlenen wordt een vergoeding ontvangen. Ultimo 2018 bedroeg de waarde van de uitgeleende effecten € 0,1 miljoen (2017: € 0,1 miljoen). Voor de uitgeleende stukken is onderpand ontvangen ter waarde van € 0,1 miljoen.

8. Verbonden Partijen

De aangesloten ondernemingen en haar bestuurders kunnen worden aangemerkt als verbonden partij.

Transacties met bestuurders

De stichting heeft een vordering op een bestuurder uit hoofde van een hypothecaire lening onder marktconforme voorwaarden. Deze komt tot uitdrukking in de post vastrentende waarden. Er bestaan geen schulden aan (voormalig) bestuurders.

De bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan die de gepensioneerden vertegenwoordigen ontvangen een pensioen van Hagee Stichting.

Bestuursleden die in dienst zijn van de werkgever en de werknemers van het pensioenbureau nemen deel aan de regeling conform het geldende reglement.

Overige transacties met verbonden partijen

De stichting heeft geen eigen personeel in dienst. De stichting heeft een uitvoeringsovereenkomst gesloten met de werkgever met betrekking tot de uitvoering van het pensioenreglement. In de uitvoeringsovereenkomst zijn onder meer bepalingen opgenomen over de betaling van de pensioenpremie, afwikkeling van wederzijdse verplichtingen, verstrekking van gegevens en informatie door zowel de werkgever als het pensioenfonds.

De werkgever draagt de kosten voor salarissen en huisvesting van het pensioenbureau.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds gaat in overeenstemming met het beleggingsbeleid zoals vastgelegd in de ABTN geen leningen aan met een langlopend karakter.

Toelichting op de staat van baten en lasten

9. Premiebijdragen

De premiebijdragen van werkgevers en werknemers bedragen in totaal 31,6% van de pensioengrondslag. In absolute zin gelden de bedragen zoals weergegeven in het volgende overzicht. In verslagjaar bedroeg het werknemersaandeel in de premie 12,6% en het werkgeversdeel 19,0%.

De premie kan als volgt worden toegelicht:

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Werkgeversdeel	10.526	9.007
Werknemersdeel	6.316	5.974
WIA excedent premie (werkgeversbijdrage)	104	100
Totaal	16.946	15.081

De stijging van de premie-inkomsten wordt voor het grootste deel verklaard uit het grotere aantal deelnemers.

De premie voor de WIA-excedentregeling wordt gedragen door de werkgever.

De gedempte kostendekkende en zuivere kostendekkende premies zijn volgens artikel 130 van de Pensioenwet als volgt:

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Gedempte kostendekkende premie	18.855	16.953
Zuivere kostendekkende premie	18.616	19.397
Feitelijke premie	16.946	15.081

De gedempte kostendekkende premie is volgens de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota berekend op basis van de rentetermijnstructuur per 30 september van het voorgaande boekjaar (voor verslagjaar 2018 per 30 september 2017). De zuivere kostendekkende premie is bepaald op basis van de rentetermijnstructuur van 1 januari van het rapportagejaar.

De feitelijke premie wordt gevormd door de van de werkgever daadwerkelijk ontvangen premies in 2018.

Er wordt door het pensioenfonds geen rekening gehouden met de vrijval van het vereist eigen vermogen over de pensioenuitkeringen bij bepaling van de kostendekkende premie. In 2018 zijn geen premiekortingen verleend.

Het verschil tussen de gedempte- en zuivere kostendekkende premie is veroorzaakt door de verschillende rentetermijnstructuur waarmee de premies zijn berekend.

Een positief verschil tussen de gedempte kostendekkende premie en de feitelijke premie wordt via het resultaat aan het premiedepot toegevoegd. Bij een negatief verschil worden er middelen aan het premiedepot onttrokken ten behoeve van de pensioenopbouw.

In 2018 zijn er middelen aan het premiedepot onttrokken ten behoeve van de pensioenopbouw. Het onderstaande overzicht illustreert deze onttrekking:

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Gedempte kostendekkende premie	18.855	16.953
Feitelijke premie	16.946	15.081
Onttrekking aan het premiedepot	-1.749	-1.737
Verschil premie	-160	135

De gedempte kostendekkende premie wordt vastgesteld in het kalenderjaar voorafgaand aan het verslagjaar. De onttrekking aan het premiedepot is tegelijkertijd vastgesteld. De pensioengrondslagsom is ex-post hoger dan op basis van de ex-ante berekeningen werd verwacht. Daardoor nemen de feitelijke en kostendekkende premie toe terwijl de ex-ante vastgestelde onttrekking aan het premiedepot gelijk blijft.

Ondanks het negatieve resultaat op premie is deze volgens de definities van de Pensioenwet kostendekkend omdat de toets op kostendekkendheid plaats vindt op basis van de ex-ante premiestelling.

Ook in 2018 is de premie niet kostendekkend en worden middelen aan het premiedepot onttrokken. Het saldo in het depot is eind 2018 nihil.

De zuivere kostendekkende premie op basis van de feitelijke marktrente per 1 januari 2019 is gelijk aan € 18,6 miljoen en is als volgt samengesteld:

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Actuarieel benodigd	14.304	14.880
Opslag voor excassokosten	358	372
Opslag voor premievrijstelling	586	610
Opslag in stand houden vereist vermogen	2.867	3.061
Opslag voor uitvoeringskosten	501	474
Totaal	18.616	19.397

De gedempte kostendekkende premie is als volgt samengesteld:

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Actuarieel benodigd	14.408	12.766
Opslag voor excassokosten	360	319
Opslag voor premievrijstelling	591	523
Opslag in stand houden vereist vermogen	2.995	2.871
Opslag voor uitvoeringskosten	501	474
Totaal	18.855	16.953

10. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Het beleggingsresultaat dat in deze paragraaf is weergegeven (totaal € -5,3 miljoen) bestaat uit de afzonderlijke resultaten van de beleggingen die Hagee Stichting heeft en waarvan zij het beheer heeft uitbesteed aan diverse vermogensbeheerders. Een nadere specificatie van het bedrag ziet er als volgt uit:

(x € 1.000,-)

Type belegging	Kosten vermogensbeheer	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Totaal
2018				
Vastgoedbeleggingen		274	-1.067	-793
Aandelen		9	-9.620	-9.611
Vastrentende waarden		681	3.726	4.407
Overige		-21	601	580
Kosten vermogensbeheer	151			151
Totaal	151	943	-6.359	-5.266
2017				
Vastgoedbeleggingen	-	361	2.353	2.714
Aandelen	-	2	16.858	16.860
Vastrentende waarden	-	304	-3.982	-3.678
Overige	-	-2	867	865
Kosten vermogensbeheer	-97	-	-	-97
Totaal	-97	665	16.096	16.664

De kosten voor het vermogensbeheer in het voorgaande overzicht kunnen als volgt worden gespecificeerd:

(x € 1.000,-)

	2018	2017
Advieskosten	151	353
Rechtstreeks betaalde management- en license fee	162	203
Af: ontvangen kortingen	-464	-459
Totaal	151	-97

Het beleggingsresultaat van de beleggingen met betrekking tot het premiedepot is opgenomen onder de beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds. Deze beleggingsresultaten worden als volgt toegelicht:

(x € 1.000,-)

Type belegging	Kosten vermogensbeheer	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Totaal
2018	-	-	-	-
2017	-	1	27	28

De kosten vermogensbeheer worden door de vermogensbeheerders op het rendement in mindering gebracht en zijn derhalve niet weergegeven in het overzicht.

11. Overige baten

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Uitkeringen uit hoofde van herverzekeringen	192	179
Totaal	192	179

De overige baten hebben betrekking op overlijdensuitkeringen die het fonds van de herverzekeraar heeft ontvangen.

12. Pensioenuitkeringen

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Ouderdoms- en prepensioen	9.373	8.775
Partner- en wezenpensioen	2.065	2.046
Arbeidsongeschiktheidspensioen	103	101
Overige uitkeringen	68	87
Totaal	11.609	11.009

De post overige uitkeringen betreft afkoop pensioenen die lager zijn dan de wettelijke afkoopgrens van € 474,11 in 2018 (2017: € 467.89).

13. Pensioenuitvoeringskosten

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Administratiekosten	188	135
Kosten certificering	18	20
Advieskosten actuariel	171	152
Controlekosten	46	45
Bestuurskosten	39	32
Kosten toezichthouders	32	30
Overige advieskosten	56	34
Overige kosten	42	12
Totaal	592	460

De advieskosten hebben betrekking op de kosten voor actuariel en juridisch advies. De controlekosten hebben betrekking op de accountantskosten.

In 2014 heeft het bestuur besloten aan de bestuursleden en leden van het Verantwoordingsorgaan die niet in dienst zijn van de werkgever een vergoeding per bijgewoonde vergadering uit te keren. De vergoeding bedraagt € 102,50 per uur. Per 1 januari 2018 bedraagt de beloning € 104,40 per uur. De kosten voor deze vergoedingen bedroegen in 2018 € 18 en zijn begrepen in de bestuurskosten. Bestuurders met een dienstverband met de werkgever ontvangen geen vergoeding van het fonds.

De kosten voor advies op het gebied van vermogensbeheer worden ten laste van het beleggingsrendement gebracht.

Kosten pensioenbeheer

De kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling omvatten onder andere de kosten van de pensioenadministratie, advies- en controlekosten. In de staat van baten en lasten wordt het totaal van deze kosten ad € 592K vermeld. Kosten van het pensioenbureau en bestuur van het fonds zijn hierin niet opgenomen, deze komen voor grotendeels rekening van de werkgever.

Volgens de aanbevelingen van de Pensioenfederatie moet het fonds inzicht in de kosten geven inclusief de kosten die door de werkgever worden betaald. In het onderstaand overzicht is hiermee rekening gehouden door naast de rechtstreeks door het fonds betaalde kosten ook een schatting van € 332K op te nemen van de kosten van het pensioenbureau en het bestuur. Deze post bestaat vrijwel geheel uit salariskosten.

De pensioenuitvoeringskosten worden als volgt toegelicht:

	(x € 1000,-)	
	2018	2017
Kosten pensioenbeheer fonds	592	460
Schatting kosten werkgever	332	306
Toedeling algemene kosten aan vermogensbeheer	-159	-124
Totaal kosten pensioenbeheer	765	642
Per deelnemer	204	177

Op grond van herziene Aanbevelingen Uitvoeringskosten wordt een deel van de algemene kosten ten laste gebracht van de vermogensbeheerkosten. Voor de bepaling van dit deel van de beheerkosten is uitgegaan van de niet specifiek aan beheer toe te wijzen kosten.

Het aantal deelnemers is gedefinieerd als de actieve deelnemers en de gepensioneerden. De gewezen deelnemers worden hierin niet meegeteld.

De honoraria van de onafhankelijke accountant worden toegelicht in paragraaf 17.

14. Mutatie voorziening pensioenverplichtingen

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds wordt berekend door de beginstand van de voorziening van de eindstand af te trekken. In 2018 is de totale voorziening gestegen van € 432,1 miljoen naar € 457,3 miljoen. Mutaties kunnen onder andere voortvloeien uit de pensioenopbouw, rentetoevoegingen en toeslagverlening, technische resultaten, wijzigingen uit hoofde van overdracht rechten en vrijval voor pensioenuitkeringen. Hieronder volgen enkele korte toelichtingen.

Toevoeging Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Rentetoevoeging en toeslagverlening

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur van interbancaire swaps primo boekjaar 1,40% (2017: 1,52%). De intresttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar. De toeslagverlening wordt eerst in de rekening van baten en lasten opgenomen als een bestuursbesluit is genomen.

Vrijval voor pensioenuitkeringen

Uitkeringen en kosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Technische resultaten, kosten en reguliere mutaties

Het effect van de aanpassing van de rekenrente op de voorzieningen pensioen- en verzekeringsverplichtingen zijn ultimo 2018 en 2017 in de rekening van baten en lasten opgenomen als onderdeel van de mutatie van de VPV. De rekenrente is gebaseerd op de rentetermijnstructuur per 31 december 2018 zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank. In deze rentetermijnstructuur is voor de looptijden vanaf 20 jaar gebruik gemaakt van de UFR-methode. Uitvoeringskosten en reguliere mutaties op het deelnemersbestand hebben eveneens een wijziging van de VPV tot gevolg gehad.

15. Saldo overdrachten van rechten

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Inkomende waardeoverdrachten	-3.827	-1.461
Uitgaande waardeoverdrachten regulier	412	70
Totaal	-3.415	-1.391

16. Overige lasten

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Premies risico herverzekering	485	533
Totaal	485	533

17. Honoraria van de onafhankelijke accountant

De honoraria van de onafhankelijke accountant kunnen als volgt worden toegelicht:

	(x € 1.000,-)	
	2018	2017
Onderzoek naar de jaarrekening en verslagstaten	46	45
Fiscale adviesdiensten	-	4
Totaal	46	49

Bovenstaande honoraria betreffen de werkzaamheden die bij de stichting zijn uitgevoerd door de onafhankelijke accountant zoals bedoeld in art 1, lid 1 Wet toezicht accountantsorganisatie en de in rekening gebrachte honoraria van het gehele netwerk waartoe de accountantsorganisatie behoort.

Bezoldiging bestuurders

De bestuurders die niet in dienst zijn van een van de aangesloten werkgever ontvangen een vergoeding voor de bijgewoonde vergaderingen. De vergoeding is gebaseerd op de normen van de Sociaal Economische Raad en wordt jaarlijks geïndexeerd met het Consumenten Prijsindexcijfer. In totaal is er aan de bestuurders die niet in dienst zijn van de aangesloten werkgevers een bedrag ad € 18K uitgekeerd (2017 € 15K). De bestuurders in dienst

van de werkgever ontvangen geen vergoeding van het fonds.

Gebeurtenissen na balansdatum

Met ingang van 1 januari 2019 is Elar B.V. aangesloten bij het fonds. Elar B.V. is via een is een groepsmaatschappij gerelateerd aan Technische Unie.

Bestemming van het resultaat

Het bestuur heeft besloten om het saldo van baten en lasten ad € -22.646 als volgt te verdelen:

	(x € 1.000,-)
	2018
Onttrekking aan de algemene reserves	-20.897
Onttrekking aan het premiedepot	-1.749
	-22.646

Amstelveen, 26 juni 2019

Drs. G.Th.F.M. Groot
Voorzitter

Drs. T. Melchior
Penningmeester

Mr. Mw. M.M. Oude Reimer
Secretaris

Ing. R. van Groningen
Lid

Mw. A. Dijkman MSc
Lid

J.J. Labree
Lid

Drs. W. Korving
Lid

Dhr. H. Tol
Lid

Drs. G.R. de Vries
Lid

Dhr. D. Willemsz
Lid

Overige gegevens

Uitvoeringsovereenkomst

Met de aangesloten werkgevers heeft het fonds uitvoeringsovereenkomsten afgesloten waarin de wederzijdse verplichtingen zijn geregeld. De overeenkomsten zijn afgesloten in 2018 en hebben een looptijd tot het einde van 2022. In de overeenkomsten zijn bepalingen opgenomen met betrekking tot de premie. In de overeenkomsten zijn geen bepalingen opgenomen die de aangesloten werkgevers verplichten om tekorten bij het fonds aan te vullen. Als de kostendeckende premie hoger is dan de feitelijke premie kan de pensioenopbouw worden verlaagd.

Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

In de statuten is bepaald dat een batig saldo zoveel als mogelijk moet worden aangewend conform de doelstelling van de stichting.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Hagee Stichting Pensioenfonds te Amstelveen is aan Triple A – Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Hagee Stichting Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 1.714.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 114.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Hagee Stichting Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 26 juni 2019
drs. Pieter Heesterbeek AAG
verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Hagee Stichting Pensioenfonds

Verklaring over de jaarrekening 2018

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Hagee Stichting Pensioenfonds een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het stichtingskapitaal en reserves van de stichting op 31 december 2018 en van het saldo van baten en lasten over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2018 van Hagee Stichting Pensioenfonds te Amstelveen ('de stichting') gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2018;
- de staat van baten en lasten over 2018; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Hagee Stichting Pensioenfonds zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- bestuursverslag;
- overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag

en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht, om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken, zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening, moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel, moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven, dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden, is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 26 juni 2019

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. H.C. van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2018 van Hagee Stichting Pensioenfonds

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing, die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Bijlage 1: Personalia

Samenstelling van het bestuur

Het bestuur is paritair samengesteld uit vertegenwoordigers van de werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden. Per eind van het verslagjaar was het bestuur als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Geboorte- jaar	In functie sinds	Aftredend per
namens werkgevers				
Drs. G. Th. F. M. Groot *)	Voorzitter	1956	1992	
Drs. T. Melchior *)	Penningmeester/ Vicevoorzitter	1961	1999	
Drs. W. Korving	Lid	1956	2015	
D. Willemsz	Lid	1958	2018	
Mw. A. Dijkman MSc.	Lid (aspirant)	1983		
namens werknemers				
Ing. R. van Groningen	Lid	1962	2013	2019
Mw. Mr. M.M. Oude Reimer *)	Secretaris	1961	2012	2018
H. Tol	Lid (aspirant)	1966		
namens gepensioneerden				
J.J. Labree	Lid	1942	2015	2021
Drs. G.R. de Vries	Lid	1944	2016	2022

*) Lid dagelijks bestuur

Dagelijks bestuur

Het dagelijks bestuur van het fonds wordt gevormd door de voorzitter, penningmeester en secretaris van het fonds.

Uitvoeringsorganisatie

Pensioen- en financiële administratie

Technische Unie B.V.

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie adviseert het bestuur gevraagd en ongevraagd over beleggingsaangelegenheden.

De beleggingsadviescommissie is als volgt samengesteld:

Naam	Functie in de beleggingsadviescommissie	Functie in het bestuur
Drs. G. Th. F.M. Groot	Voorzitter	Voorzitter
Drs. T. Melchior	Lid	Penningmeester/ Vicevoorzitter
Drs. G.R. de Vries	Lid	Lid
H. DHondt	Lid	-

De beleggingsadviescommissie wordt geadviseerd door Willis Towers Watson Investment Consulting B.V. en Investment Communication Consultancy.

Vermogensbeheer

MFS Investment Funds	Boston, USA
Veritas Funds Plc.	Dublin, Ierland
State Street Global Advisors	Boston, USA
Legg Mason Global Funds Plc	Dublin, Ierland
Nationale Nederlanden Investment Partners	's-Gravenhage
BlackRock Investment Management	Dublin, Ierland
CBRE Global Investors	Luchthaven Schiphol
Nederlands Hypotheken Fonds	's-Gravenhage
TKPI	Groningen

Communicatieadviescommissie

Naam	Functie in de communicatieadviescommissie	Functie in het bestuur
J.J. Labree	Lid	Lid
H. DHondt	Lid	-
Mw. D. Storck	Lid	-

Adviseurs

Adviserend actuaaris	Willis Towers Watson B.V.	Amstelveen
Fiduciair consultant	Willis Towers Watson Investment Consulting B.V.	Amstelveen
Controle beleggingsportefeuille	Braker Investment Consulting	Gouda
Beleggingsadvies	Investment Communication Consultancy	Alphen a/d Rijn

Onafhankelijke accountant

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.	Drs. H.C. van de Rijst RA
---	---------------------------

Certificerend actuaaris

Triple A – Risk Finance Certification B.V.	Drs. P.H.A. Heesterbeek AAG
--	-----------------------------

Verantwoordingsorgaan

Naam	Vertegenwoordiging	Geboorte- jaar	Lid vanaf	Aftredend
L. Coppoolse	Uitkeringsgerechtigden	1946	2013	2019
A. Vos	Werkgevers	1961	2013	2019
H.P. Koeman	Werknemers	1971	2013	2019

Intern toezicht

Visitatie Commissie Holland.

Aangesloten werkgevers

Technische Unie B.V.

Otra N.V.

Van Egmond Elektrogroothandel

GEWI B.V.

Compliance officer

Naam	Functie bij de werkgever
A. van Rijt	Controller, Technische Unie

Bijlage 2: Trefwoorden en begrippen

ABTN: De Actuariële en Bedrijfstechnische Nota is een beschrijving van de organisatie, grondslagen en het beleid van een pensioenfonds.

Actuaris: Een actuaris houdt zich beroepsmatig bezig met het doorrekenen en evalueren van risico's. Voor pensioenfondsen betekent dit het vaststellen van premies en reserves.

AFM: Autoriteit Financiële Markten. De AFM houdt toezicht op het gedrag van de financiële markten. Dit houdt in dat de AFM toeziet dat partijen correct handelen en de partners van de juiste informatie voorzien.

AG-Prognosetafel: Overlevingstafel waarbij rekening wordt gehouden met de verwachte ontwikkelingen in de sterfte. Zie ook bij "Overlevingstafel".

Asset Liability Management of ALM-studie: Het proces waarbij, aan de hand van scenario's, inzicht wordt verkregen in de onderlinge afhankelijkheden van rechten en verplichtingen.

Asset mix: Verdeling van de beleggingen over aandelen, obligaties, onroerend goed enz.

Beleidsdekkingsgraad: 12-maandsgemiddelde van de dekkingsgraden die aan De Nederlandsche Bank zijn gerapporteerd.

Beleggingsrendement: Totaal van de directe en indirecte beleggingsopbrengsten uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen zonder die beleggingsopbrengsten.

Benchmark: Een objectieve maatstaf die wordt gebruikt om de prestaties van een vermogensbeheerder aan af te meten.

Collectief Defined Contribution regeling: een pensioenregeling waarbij de pensioenopbouw afhankelijk is van de beschikbare premie.

Compliance Officer: De functionaris die binnen het pensioenfonds is aangewezen om toe te zien op de naleving van de gedragscode en wettelijke regelingen.

De Nederlandsche Bank (DNB): De instelling die verantwoordelijk is voor het "prudentieel" toezicht op financiële instellingen. Prudentieel toezicht wil zeggen dat toegezien wordt dat partijen hun financiële verplichtingen nakomen.

Dekkingsgraad: De dekkingsgraad geeft de verhouding weer tussen de verplichtingen en het aanwezige vermogen.

Dekkingstekort: Van een dekkingstekort is sprake als de dekkingsgraad lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen (circa 105%).

Derivaten: Financiële contracten waarvan de waarde afhankelijk is van onderliggende activa. Voorbeelden van derivaten zijn opties, termijncontracten, renteswaps.

Directe beleggingsopbrengsten: Opbrengsten uit bijvoorbeeld dividend en rente.

Duration: Duration is een maatstaf voor de rentegevoeligheid. De duration kan betrekking hebben op de

obligatieportefeuille of op de verplichtingen.

Emerging Markets: Zie “opkomende markten”.

Financieel Toetsingskader (FTK): Onderdeel van de Pensioenwet waarin de financiële eisen aan pensioenfonds zijn vastgelegd.

Franchise: Het deel van het salaris dat bij de berekening van het pensioen en de premie buiten beschouwing wordt gelaten.

FTK: het Financieel Toetsingskader is het geheel aan financiële eisen waaraan het pensioenfonds moet voldoen. Het FTK is onderdeel van de Pensioenwet.

Gedempte kostendekkende premie: Kostendekkende premie die berekend wordt op basis van een rentepercentage per 30 september van het vorige boekjaar.

Haalbaarheidstoets: een toets op basis van een uniforme scenario set welke inzicht moet geven in de ontwikkelingen van de koopkracht van het pensioen.

Hedgefonds: Beleggingsfondsen die gebruik maken van het niet volledig efficiënt functioneren van de financiële markten. Doel van hedgefonds (hedgefunds) is het behalen van een absoluut rendement.

Indirecte beleggingsopbrengsten: Waardewijzigingen in de onderliggende beleggingen.

Individueel Defined Contribution: beschikbare premieregeling waarbij de premie op naam van de deelnemer wordt belegd, het uiteindelijke pensioen is afhankelijk van de beleggingsresultaten.

Intern toezicht: Het beoordelen van het functioneren van het bestuur door onafhankelijke deskundigen. Het toezicht maakt deel uit van de principes voor Pension Fund Governance (goed pensioenfonds bestuur).

Kostendekkende premie: De premie die nodig is voor het onvoorwaardelijke deel van de pensioenregeling. In de premie zijn opslagen opgenomen voor de uitvoeringskosten. Basis voor de berekening van de premie is de nominale marktrente.

Mandaat: Het in beheer geven van (een gedeelte) van het vermogen, waarbij een nauwkeurige opdracht is geformuleerd.

Minimaal Vereist Eigen Vermogen: Het minimaal vereist eigen vermogen is de ondergrens van het vermogen. Als het vermogen van het fonds lager ligt dan het minimaal vereiste vermogen (dekkingstekort) is het fonds verplicht dit onmiddellijk te melden aan De Nederlandsche Bank en moet een herstelplan opgesteld worden. Bij een langdurig dekkingstekort kan het voorkomen dat de pensioenaanspraken moeten worden gekort. De dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen is ongeveer 105%.

Opkomende markten: Financiële markten in landen die in economische ontwikkeling achterliggen bij de meeste westerse landen, maar wel bezig zijn met een inhaalbeweging. Voorbeelden zijn China, India, Zuid-Amerika, Rusland.

Overlevingstafel: Geeft per leeftijdscategorie aan wat de overlevingskansen voor mannen en vrouwen zijn in Nederland.

Pensioenfederatie: sinds 2010 de belangenbehartiger van de Nederlandse pensioenfondsen. De Pensioenfederatie is voortgekomen uit een samenwerking van de Vereniging van Bedrijfstakpensioenfondsen, Unie van Beroepspensioenfondsen en de Stichting voor ondernemingspensioenfondsen.

Pensioenovereenkomst: In de pensioenovereenkomst worden de arbeidsvoorwaarden met betrekking tot pensioen vastgelegd.

Pension Fund Governance: De manier waarop het fonds is georganiseerd en de verantwoordelijkheden zijn verdeeld.

Performance: Het door de vermogensbeheerders behaalde beleggingsrendement in vergelijking met een benchmark. Als de performance hoger is dan de benchmark is er sprake van een outperformance, is deze lager dan de benchmark dan is er sprake van een underperformance.

Reële dekkingsgraad: De reële dekkingsgraad is de verhouding tussen de beleidsdekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zoals benodigd voor volledige toeslagverlening.

Rekenrente: rente die wordt gebruikt bij de berekening van de vaststelling van de voorziening voor de pensioenverplichtingen. Deze rente is het rendement dat het pensioenvermogen geacht wordt minimaal op te brengen. De rente wordt vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur.

Rentetermijnstructuur: Rentes voor verschillende looptijden om de verplichtingen van het fonds te waarderen. De rentetermijnstructuur wordt door De Nederlandsche Bank gepubliceerd.

Reservetekort: Als het aanwezige vermogen kleiner is dan het vereist eigen vermogen maar groter dan het minimaal vereist eigen vermogen is er sprake van een reservetekort. De dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen is circa 105% bij het vereist eigen vermogen ongeveer 120%.

Security lending: het uitlenen van effecten tegen een vergoeding waarbij onderpand wordt gegeven voor het risico van niet terug levering.

Solvabiliteit: De mate waarin het fonds in staat is aan haar (lange termijn) verplichtingen te voldoen.

Sponsor: De werkgever die de kosten van de regeling betaalt.

Uitvoeringsovereenkomst: Overeenkomst tussen het pensioenfonds en de werkgever met betrekking tot de uitvoering en financiering van de pensioenovereenkomst.

Ultimate Forward Rate (UFR): een aanpassing van het deel van de rentetermijnstructuur voorbij het zogenoemde laatste liquide punt (20 jaar). Voor looptijden vanaf 20 worden alternatieve zero rentes berekend op basis van gemiddeldes van de laatste 10 jaar.

Vastrentende waarden: beleggingen met een vaste opbrengst zoals obligaties.

Verantwoordingsorgaan: Orgaan dat de evenwichtige belangenbehartiging in het beleid van het bestuur moet beoordelen. Het Verantwoordingsorgaan bestaat uit vertegenwoordigers van werknemers, gepensioneerden en werkgever.

Vereist Eigen Vermogen: Het vereist eigen vermogen is het vermogen dat het fonds nodig heeft. Het vereist eigen vermogen is afhankelijk van het risicoprofiel van het fonds. Bij het vereist eigen vermogen hoort een

dekkingsgraad van circa 120%.

Visitatiecommissie: De visitatiecommissie beoordeelt de manier waarop het pensioenfonds wordt aangestuurd. De visitatiecommissie bestaat uit onafhankelijke deskundigen.

Voorziening pensioenverplichtingen: De waarde van de gekapitaliseerde pensioenrechten. Bij de bepaling van de waarde wordt rekening gehouden met sterftেকansen en rekenrente.

Waardeoverdracht: Overdracht van de waarde van de pensioenaanspraken die bij een oude werkgever zijn opgebouwd aan het pensioenfonds van de huidige werkgever.

Zakelijke waarden: Aandelen en alternatieve beleggingen.